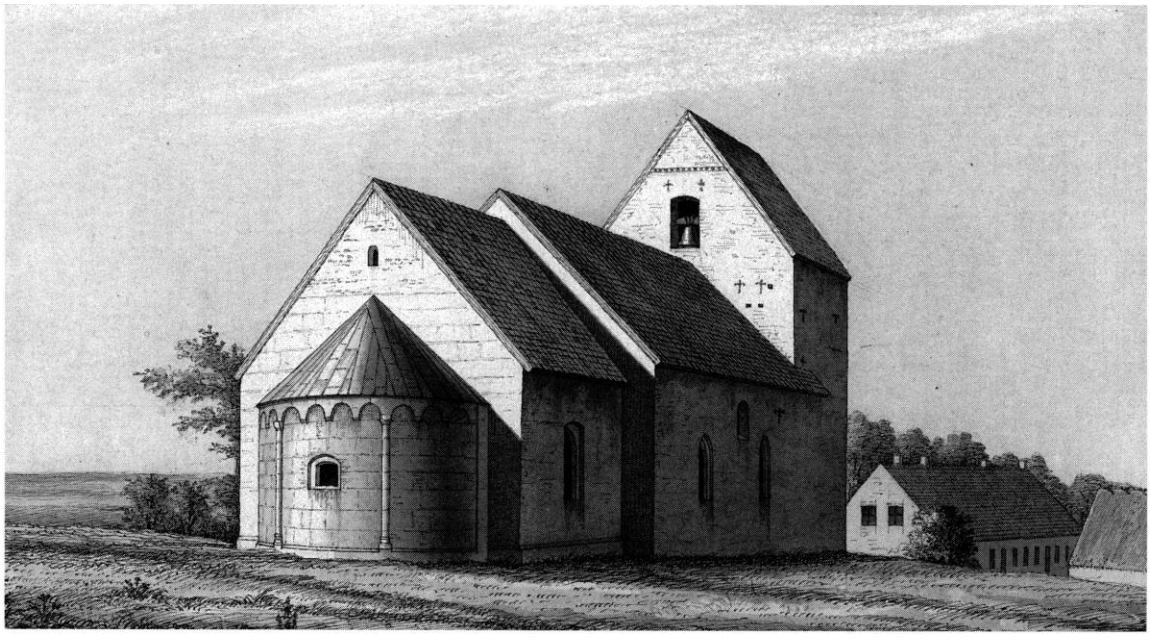

Fig. 1. Kirke og †præstegård tegnet af j. B. Løffler 1877. - *The church and former parsonage.*

NØRRE SNEDE KIRKE

VRADS HERRED

Kirken er viet S. *Mikael.* [1] Sognet nævnes første gang 1406[2] og igen 1411, da Johan Skarpenberg til Tranholm i nabosognet Klovborg oplyser, at to af hans tre gårde i Nørre Snede er øde (jfr. s. 4255). I samme århundredes anden halvdel omtales såvel kirke som præst adskillige gange.[3] 1524[4] blev kirken i bidrag til Frederik I.s ekstraskat, den såkaldte landehjælp, sat til 30 mark, det højeste beløb i herredet.

Ligesom det var tilfældet andre steder på egnen (jfr. Ejstrup, s. 4179 og Klovborg, s. 4256) var Nørre Snede kirke, i hvert fald i senmiddelalderen, underlagt biskoppen i Århus. Relationen mellem kirke og bispestol er uklar, men de administrative forhold efter reformationen, da kirken var overgået til kronen, kaster et vist lys over den ældre tilstand. Kirken, som ikke betalte præstegæsteri, ydede regnskabspenge til lensskriveren på Silkeborggård, hvilket var en fortsættelse af den afgift, man havde betalt for den regnskabsrevision, provsten tidligere havde varetaget på biskoppens vegne.[5]

1719[6] solgte kronen kirken på auktion til præsten i Klovborg, provst Holger Bredal, ved hvis død 1722 den overgik til sønnen, kammerassessor Jens Jørgen Bredal, der ejede Hammergård i nabosognet. Han lod foretage en række nedennævnte istandsættelser og beholdt kirken til 1755,[7] da han solgte den (og gården) til oberstløjtnant Jean de Trappaud, der imidlertid døde samme år. Sandsynligvis solgt på auktion er kirken herefter overgået til Peder Simonsen Schiønning, der skrev sig til Palsgård og Arritskov (i sognet). Ejerskabet er bevidnet 1759, og 1781[8] gik kirken i arv til sønnen Christian, der drev Ansø mølle i nabosognet Vrads. Han solgte kirken 1788[9] til en ny ejer af Arritskov, Niels Pedersen Spandet (jfr. s. 4227), som beholdt den til 1805, hvilket år den købtes af kammerråd Casper Møller, der var foged for Hammerum herred og boede på gården Højris i Ikast sogn.[10] Før 1813[11] er kirken efter auktion overgået til beboere i sognet, men meldes 1829 hjemfalden til kongen. Herefter blev den (atter) statsejendom[12] (ad-

ministreret af domænekontoret under rentekammeret, efter 1849 et direktorat under finansministeriet, jfr. Them kirke, s. 4110) til 1877,[13] da den solgtes til den lokale kroejer C.J. Lundsgaard og en lærer Jørgensen. 1896[14] nævnes fire beboere i sognet som ejer. 1. januar 1921 overgik kirken til selveje.

Fra engang i 1500rne blev sognet plaget af en kraftig sandflugt og omtales 1589[15] som en meget bar egn, hvor bønderne ofte måtte købe korn andetsteds. 1603[16] kunne sognemændene ikke betale den tiende, de havde i forlening, fordi en række gårde var forladte. De fremmede troppers indfald i første halvdel af 1600rne ramte hårdt i Nørre Snede, der ligesom Them (s. 4109) og Vrads (s. 4157) lå ved den jyske hovedvej; bønderne fremførte, at de kun kunne betale halv tiende, og 1656 nævnes særskilt et bol ved kirken, som tidligere havde finansieret vin og brød til gudstjenesten, men som var lagt øde under Kejserkrigen og havde været det siden.[17]

Sagn. Pontoppidan anfører, at der østen på kirkegården er to høje, hvor kong Snio eller Snede skal være begravet i den søndre og største, hans dronning i den nordre og mindre.[18] Resen beretter, at præstegårdens beboere plagedes af gengangeri, der tog til efter en ny opførelse 1580, da der sløjfedes en gravhøj med mange menneskeknogler. Først med svenskernes ankomst 1643 blev gården befriet for spøgelserne.[19]

1995: Nørre Snede sogn indgår i Århus stift og ligger i Nørre Snede kommune, Vejle amtskommune.

Lidt vest for toppen af en bred bakke i de flade strækninger foran israndslinien står kirken som et pejlemærke, der er synligt langvejs fra. Endnu anes landskabets grundlæggende træk, men nyere tids træplantning og voldsomme bebyggelse har sløret situationen, der finder udtryk i den højtbeliggende kirkes indvielse til ærkeenglen Mikael. På egnen træder sporene efter menneskers færden først og fremmest frem i det betydelige antal gravhøje, der stadig findes spredt i området. Omtrent i aksen øst for kirken er der én høj, tidligere har der på den ældre kirkegård i følge overleveringen været yderligere mindst en til, og forud for en nyopførelse af præstegården 1580 sløjfedes en uden for det vestre dige.[20] Terrænforholdene, støttet af højdeforskellen mellem korets og skibets sokler, tyder på, at der under kirken skjuler sig endnu en. Højene har ledsaget den store alvej eller hærvejen, der fra Viborgkanten søgte sydover; i vore dage går vejen over Jelling til Vejle. Tæt uden for kirkegården krydser denne vej en hovedfærdselsåre, der går vestpå fra Horsens. Tilsyneladende har en af hærvejens ruter passeret vest om kirken.[21]

Kirkebyen ligger centralt i det store sogn, hvis sydgrænse er Skjern å, der samtidig danner skel mellem Århus og Ribe stifter. Fra en temmelig beskeden størrelse i slutningen af 1700rne (fig. 38) er landsbyen vokset voldsomt og har spredt sig med mange typehuse.

Kirkegården er tilsvarende *udvidet,* første gang nævnt i 1830rne[22] og gennemført til mere end det dobbelte areal i 1940rne, 1962 og i 1970-erne.[23] Ved disse lejligheder i nyere tid er inddraget dele af præstegårdsjorden; anlægsarbejdet blev ved den yngste udvidelse forestået af Finn Andersen, Fredericia. Til supplering af parkeringsareal fra 1960 på kirkegårdens nordside indrettedes samtidig en stor parkeringsplads syd for præstegårdshaven og vest for de ældre udvidelser.

Hegningen af de ældre afsnit udgøres af stendiger, i øvrigt hække. Gærdet omtales første gang i 1830rne[24] (jfr. fig. 38) i anledning af reparationsarbejde; 1856 nævnes omsætning, hvilket vist gennemførtes i 1860erne.[25]

Indgangene udgøres i vore dage af hovedporten ved parkeringspladsen i vest, fodgængerlåger i nord og øst samt en forbindelse til præsteboligen. Den tvedelte hovedadgang fra 1970erne er udformet med stakitfløje mellem murede, hvidkalkede og teglhængte piller i samspil med de nedennævnte kontor- og redskabsbygninger. Fodgængerlågerne i nordsiden består blot af en åbning i diget, hver med en enkelt fløj, træ i vest (indskåret i bundrammen »MH 1973«), jerngitter i øst. Omtrent i kirkens akse er der i østre dige en indgang med to jerntremmefløje på markstenspiller.

Adgangsvejene nævnes tidligst 1708-09,[26] da der fremstilledes en ny port og to låger med'*triste* til afløsning af de gamle, som var »øde og rådne«. Hverken ved denne eller ved de mange senere omtaler af fornyelse eller reparation nævnes placering, men det ser ud til, at hovedadgangen, der nok bestod af køreport og låge, sad i det østre dige, dvs. ud til Vejlevejen. Muligvis har placeringen svaret omtrent til den eksiste-

Fig. 2. Kirken set fra nord. Victor Hermansen fot. 1938. - *The church seen from the north.*

rende, men på denne side er der i tidens løb foretaget adskillige ændringer, bl.a. i forbindelse med vejudvidelse. I kirkens tid under statsdomænen (s. 4215) er der ofte tale om reparationer, og i denne periode har indgangene været forsynet med stakitfløje. Dette gælder også lågen ved den ældre præstegård, hvis ene længe lå i kirkegårdens skel (fig. 38); nuværende præstebolig er fra 1958. 1912 skulle der sættes »krydsbom« i søndre indgang, og 1934 foreskrev man »svinlåge i diget ved hovedindgangen«.[23]

Bygningerne på kirkegården ligger på de nye afsnit og udgøres dels af teglhængt, hvidkalket ligkapel fra 1962, projekteret af Holger Sørensens tegnestue i Brædstrup, dels af et par tilsvarende, parallelle huse med et mellemliggende gårdrum syd for parkeringspladsen, tæt ved hovedindgangen. De to huse er tegnet 1986 af Hans Vinther og er indrettet med rum for personale og redskaber.

Utvivlsomt i konsekvens af de nedennævnte problemer med tårnet har klokken i en eller flere perioder hængt i en *†stabel* på kirkegården, første gang nævnt 1773 af Søren Abildgaard, der bemærkede, at den var høj. 1848[14] sad klokken løs, hvorfor synet foreslog den placeret i »stillads på den såkaldte Klokkehøj«. Måske i forbindelse med den nedennævnte reparation 1866 blev klokken atter flyttet op i tårnet, hvor den har hængt i åbningen i østgavlen i hvert fald siden 1877.

Ved midten af forrige århundrede nævnes, at der i kirkegårdens nordvestre hjørne stod et grundmuret *†sprøjtehus,* som graveren benyttede til sine materialer. 1859 skulle det have nyt tag, gentaget 1874 med forslag om spån.[27] Efter et kortvarigt intermezzo med et »udhus«, der efter den kgl. bygningsinspektørs opfattelse var »elendigt«, gav denne selv tegning til *†ligkapel,* der 1926 rejstes i kirkegårdens nordøstre hjørne,

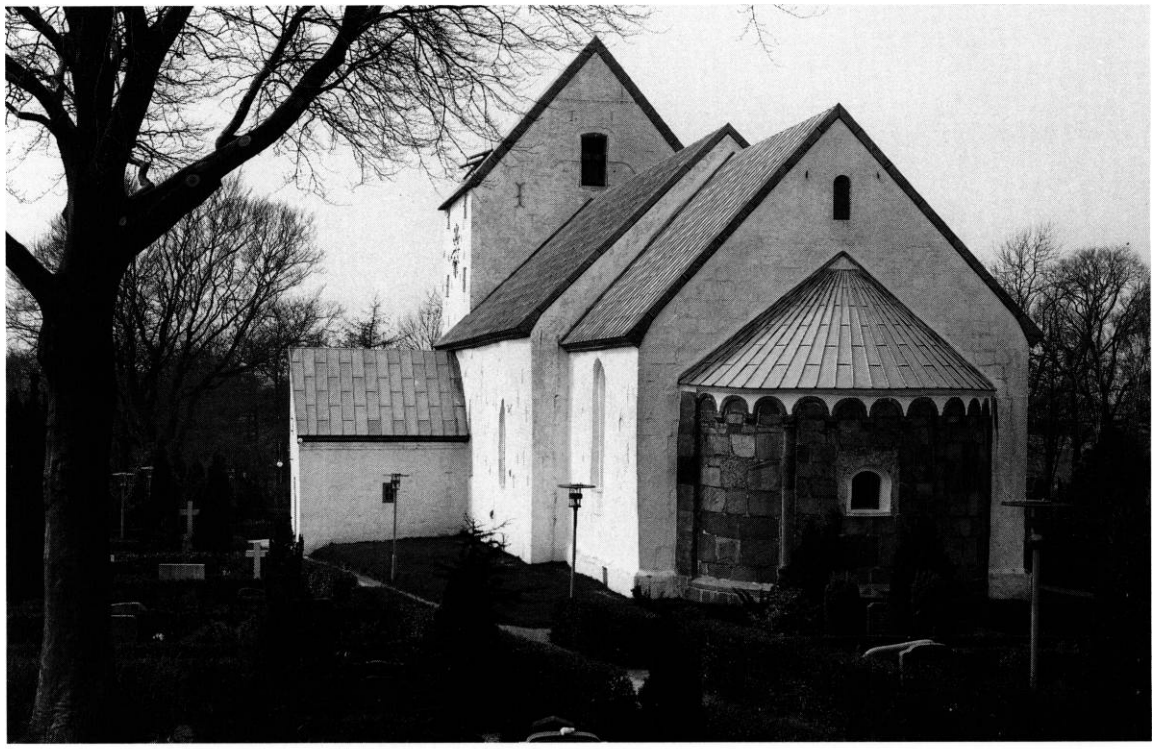

Fig. 3. Kirken set fra øst. KdeFL fot. 1994. – *The church seen from the east.*

hvorefter sprøjtehuset blev revet ned. En sognegård står foran opførelse vest for kirkegårdskontoret, syd for parkeringspladsen.

Kirkegårdens træbeplantning udgøres af nogle aske ved det nordøstre hjørne, birke i kanten af udvidelsen fra krigsårene og en stor bøg sydøst for kirken. Ordning og planering af arealet nævnes første gang 1846,[14] da synet foreslog anlæggelse af gange og træplantning langs hegnet; der skulle sættes to-tre rader gran og popler i sydsiden, i øvrigt eg, ask og ahorn. Tanken bragtes atter på bane 1857,[25] da beboerne fremsatte ønske om popler i nord, ahorn i syd og kastanier i vest. Urneafsnittet ved ligkapellet er anlagt efter projekt 1979 af Hans Jørgen Nielsen, Skanderborg. Der er græs omkring kirken bortset fra arealet foran våbenhuset, der står i forbindelse med de i 1980erne brolagte hovedgange.

BYGNING

Den store kirke består af kor med en bred apsis, der præges af en udvendig ommuring i 1850erne, samt et skib, som må have udgjort en selvstændig etape i opførelsen. Byggeriet har antagelig fundet sted i slutningen af 1100rne, og skibet er bemærkelsesværdigt derved, at den nu tilmurede søndre indgang har siddet usædvanlig langt mod øst. Omkring år 1500 er der ved bygningen gennemført en serie ændringer og tilføjelser, hvis indbyrdes rækkefølge ikke lader sig fastslå, men hvis samlede resultat blev en gennemgribende omdannelse. Indgrebene er muligvis indledt med indbygning af hvælv i kor og skib, hvilket førstnævnte sted måske har været kombineret med en skillevæg, der afsondrede apsis. Antagelig i samme omgang er den oprindelige syddør flyttet til skibets vestre ende, og formentlig samtidig er våbenhuset rejst og norddøren blændet. En ændring af adgangsforholdene går i hvert fald forud for tilføjelsen af tårnet, idet der i dettes murværk indgår tildannede kvadre fra en portal. På et ukendt tidspunkt, måske i 1720rne, er tårnet reduceret til sin nuværende højde. Orienteringen er praktisk taget solret.[28]

Afsætningen er ret præcis. Udvendig er koret omtrent kvadratisk med apsidens centrum lagt i midten af østvæggen; indvendig er skibets længde det dobbelte af bredden, mens koråbningen optager knap halvdelen af triumfvæggen.

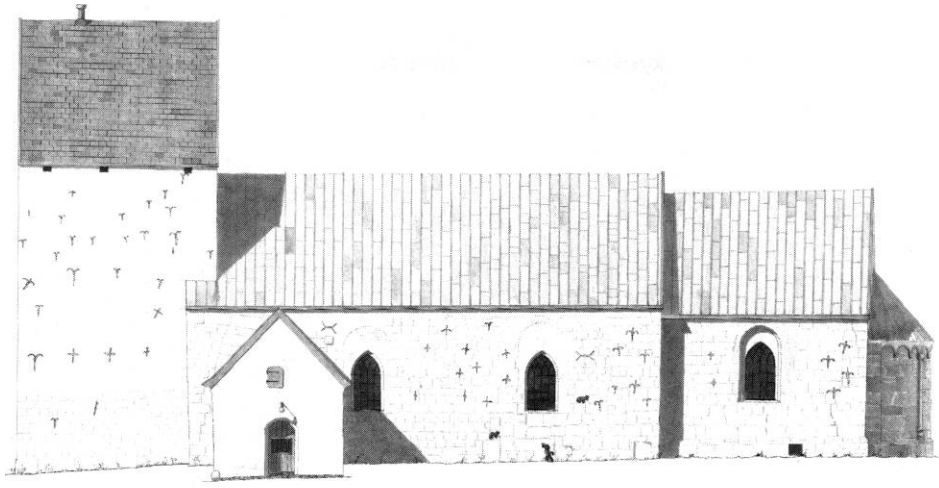

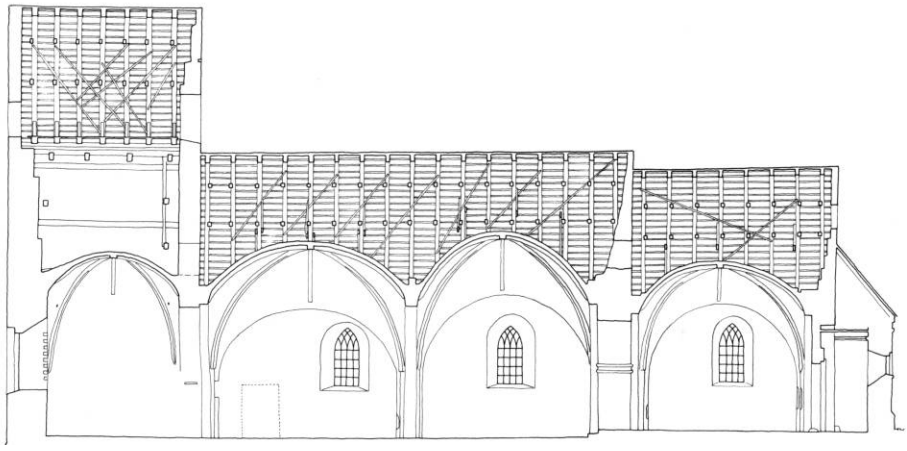

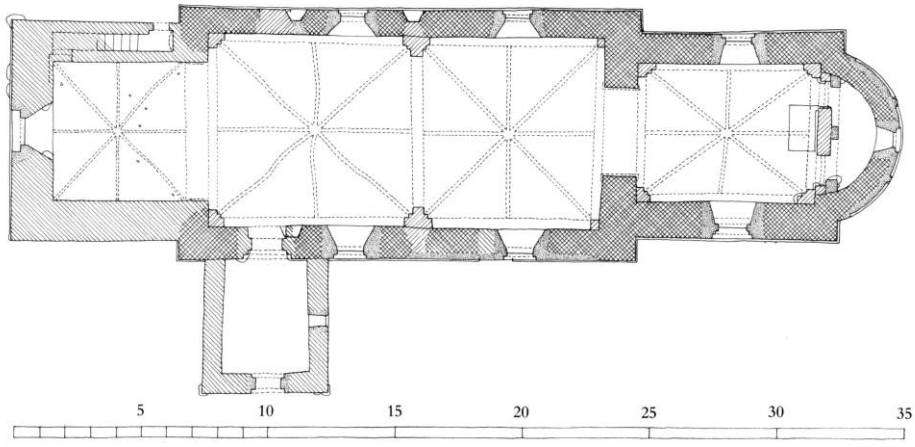

Fig. 4. Sydfacade, målt og tegnet af bl.a. Erhardt Wemmelund 1937-38, samt længdesnit og plan 1:300, målt af førnævnte, tegnet af KdeFL 1995. - *South elevation, longitudinal section andground-plan.*

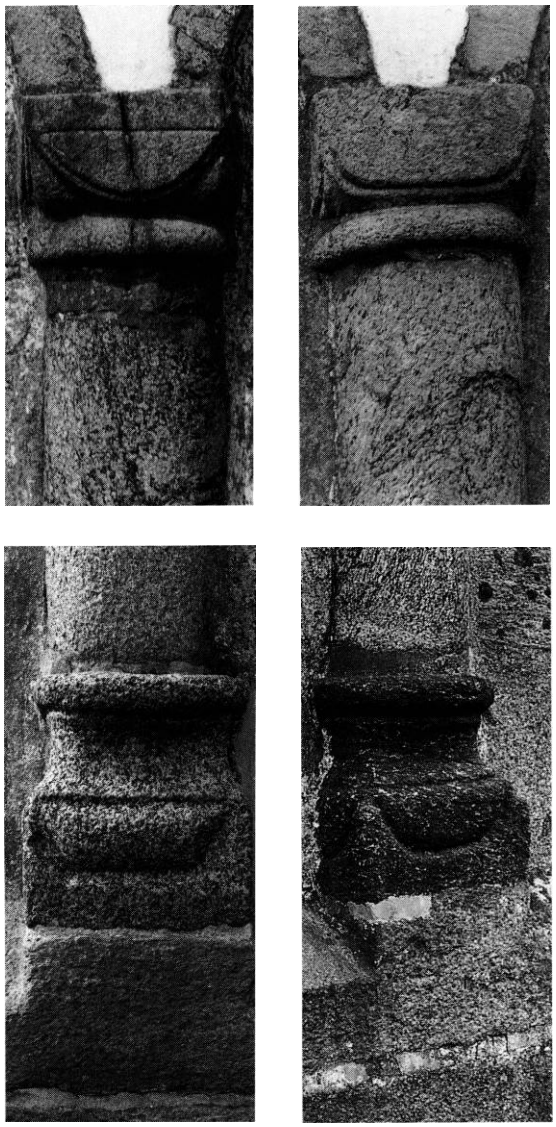

Fig. 5. Kapitæler og baser på apsis (s. 4220). Fot. Victor Hermansen 1938 og KdeFL 1994. - *Capitals and plinths in the apse.*

Materialet er granit, der udvendig er tildannet som velformede kvadre, indvendig er benyttet i rå stand.[29] Kvaderfacaderne er rejst på en sokkel, som overvejende har skråkant, men sine steder er rundet og andre steder viser tendens til hulning. Det meste af skibets sokkel er i dag skjult af jordsmonnet. På koret springer soklen op til 13 cm frem for facadeplanet, på skibet de mere sædvanlige 6-7 cm. Det er bemærkelsesværdigt, at korets sokkel, der er opbygget af to eller tre skifter, ligger omkring 65 cm højere end skibets; samhørende hermed konstateres, at der ikke er forbandt mellem de to afsnit. Tilsvarende gælder relationen mellem kor og apsis, men her kan den manglende sammenhæng være et resultat af rundingens ommuring senest i 1850erne.[30]

Over soklen er *apsidens* krumme facade ved to halvsøjler delt i tre felter, der foroven afsluttes med rundbuefrise (fig. 3 og 7); hver af frisens retkantede buer er udført med to eller flere krumhuggede sten. I begge rundingens hjørner med korgavlen står et retkantet, pilasterlignende fremspring, hvorfra buefrisen udgår, undervejs støttet af enkle skråkantkonsoller foruden de to halvsøjler (fig. 5). Disses baser er nogenlunde ens, grundlæggende af den såkaldte attiske type med hulled mellem to vulster, men det konkave led er relativt højt, og desuden er plintens hjørner ført klolignende op om den nedre vulst.[31] Begge kapitæler er af den såkaldte terningtype, det nordre lidt mangelfuldt og ejendommelig fladtrykt. Til denne arkitektoniske artikulation af apsidens facade slutter sig en bemærkelsesværdig, indre skråkantgesims ved foden af det nu forsvundne †halvkuppelhvælv.

Døre og vinduer. Den nuværende indgang er efter alt at dømme senmiddelalderlig (jfr. nedenfor), mens samme sides oprindelige, nu tilmurede dør spores i bygningens østre halvdel. Norddøren, der ligeledes er tilmuret, konstateres på begge murens sider på sædvanlig plads i skibets vestre ende.

Den fungerende syddør, der mellem anslagsfremspringene er 123 cm bred, svarende til murtykkelsen, er udført helt af munkesten og røber sig over for det ældre murværk som en senere disposition, hvorved facadens sokkel endda synes fjernet. På stedet har der således næppe eksisteret et tidligere, blot ændret dørsted. Udvendig er portalen dobbeltfalset og rundbuet (i alt 189 cm bred), indvendig, hvor fløjen (jfr. s. 4241) har været hængslet i vestre side, er åbningen fladbuet, overdækket med halvstensstik, 154 cm bred og 246 cm høj over nuværende gulv (jfr. nedenfor).

Den ældre sydportal (fig. 10), der afbryder soklen og ganske unormalt er anbragt omtrent i

langmurens østre trediedelspunkt, registreres udvendig med en bredde på 130 cm; toppen er ødelagt af et nyere vindue.[32] Åbningen, hvis sider er sat med kvadre i murens skiftegang, smykkes med billedsten i relativt højt relief: På østsiden, umiddelbart over soklen, en to skifter høj kvader (ca. 90x75 cm, fig. 8 og 9) med et dyr, der muligvis skal identificeres med en (siddende) hund[33] med (den afslåede) tunge ud af munden; halen er ført op mellem bagbenene, hvoraf det ene er gået tabt. Tilsyneladende har dyret kun haft ét forben, der nu er slået af. På døråbningens modsatte side er en kvader (43x47 cm, fig. 8) dekoreret med et kattedyr (hovedet beskadiget) med halen krummet mellem bagbenene og lagt oven på ryggen, mens dyret vandrer frem mod dørhullet. Østfor er der højere oppe på facaden en antagelig flyttet kvader (27x41 cm, fig. 8) med en hest, der vender samme vej som katten og derfor nok har haft plads på samme side af døren.

Også den rundbuede nordportal, der udvendig er lukket i murflugten, er i facaden sat med almindelige kvadre, dog uden relieffer. Bredden på 132 cm er den samme som søndre indgangs,

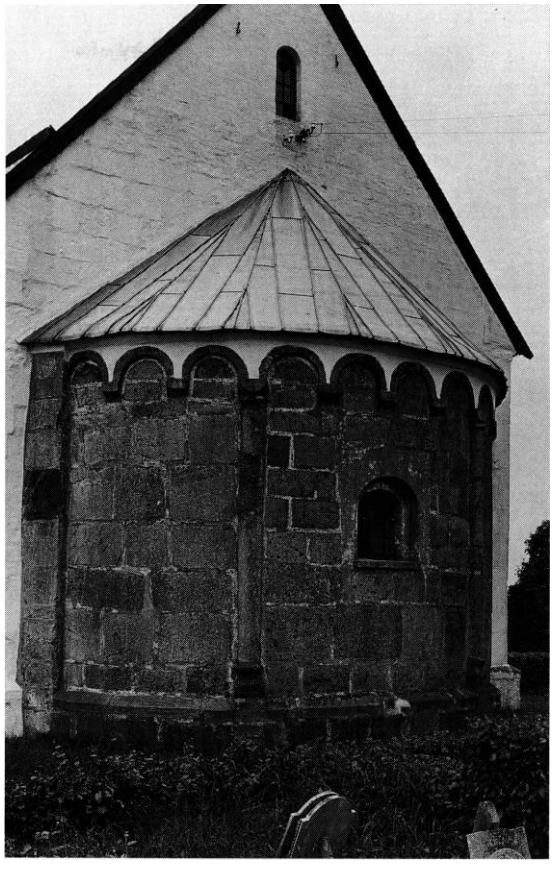

Fig. 7. Apsis (s. 4220). Hugo Matthiessen fot. 1938. - *The apse.*

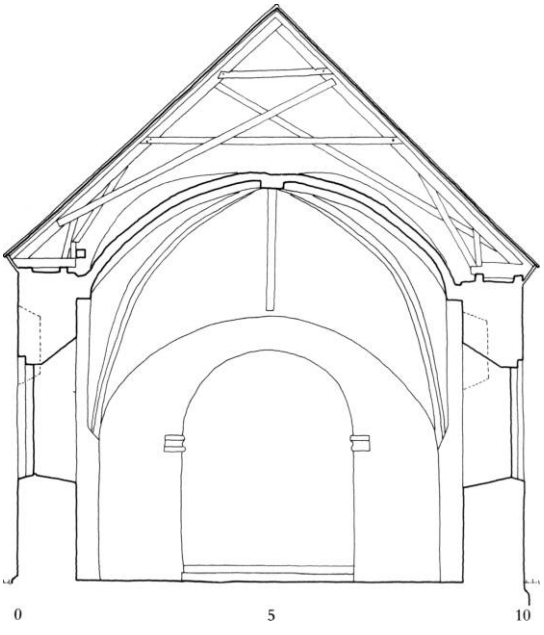

Fig. 6. Tværsnit i skibet set mod øst 1:150. Målt af John Bennetzen 1994, tegnet af KdeFL 1995. - *Cross-section of the nave looking east.*

og højden til undersiden af buens top andrager 220 cm over soklen. Stikket, der indrammer det 55 cm høje, halvcirkulære øvre parti, består af krumhuggede kvadre.

Over en af de to indgange må have siddet det *tympanon* [34] af rødkornet, blålig granit (61x119 cm, fig. 12), der nu er indmuret under vinduet i tårnets vestside, hvor det tidligst er observeret af Abildgaard. Det halvcirkulære felt er inden for sin ramme udfyldt med et par løver, der har front mod hinanden og fælles hoved med mandelformede øjne. Begge dyrs haler er ført mellem de respektive bagben, og hver afsluttes under bugen med bladdusk; poterne er nærmest vegetabilske. Mellem dyrenes forkroppe er en korsformet figur, der akcentueres med indristede linier og synes at udgå som en tunge fra det fælles hoved. Tympanets ramme er på den

krumme del en dobbelt tovstav, mens bundkanten dekoreres med rundbuerække, hvor der under hvert bueslag og i sviklerne foroven er udfyldt med palmetter.

Tympanets indmuring i tårnet kan gå tilbage til dettes opførelse; dette gælder i hvert fald de to, 132 og 135 cm lange hjørnestavskvadre, der indgår forneden i nordfacaden. Det er da en nærliggende antagelse, at disse tre blokke hører sammen og har dekoreret den ene af kirkens to indgange, der som nævnt er lige brede. Eftersom kombination af billedkvadre (som sydportalens) og hjørnerundstave er mindre udbredt, forekommer det mest nærliggende at henføre de tre sten til norddøren, således som også J. Magnus Petersen foreslog 1899 (jfr. fig. 10 og nedenfor).

På en kvader i 13. skifte over soklen, omtrent midtvejs mellem de to vinduer i skibets sydside, er i relief udført et 16,5 cm højt, kantstillet firbladsornament (fig. 11), der er en mellemting mellem to rygstillede kringler og et S. Hanskors (jfr. beslægtet figur på fonten, fig. 21).

Af de oprindelige *vinduer* er tre tilmurede umiddelbart synlige i skibet, hvor de inde eller ude (ca. 156x83 cm) aflæses som nicher; fordelingen viser, at der i hver langside har været tre. I koret må der i hver side have været ét, og desuden har apsis haft ét; disse tre vinduer er forsvundet til fordel for nyere.

En rektangulær *overligger* af rødbrun granit (53x121 cm), beskadiget i de øvre hjørner og

Fig. 9. Billedkvader på skibets sydside (s. 4221, jfr. fig. 8). Målt og tegnet af J. B. Løffler 1877. - *Figured ashlar in the south side of the nave, cf figs. 8 and 10.*

efter sigende stammende fra kirken, er bevaret i det lokale museum. Åbningen er 93 cm bred og har plan forside, hvorfor stenen med størst sandsynlighed skal henføres til koret.

I det *indre* er apsisbuen muligvis omdannet, i hvert fald dækket, bl.a. af korhvælvets østre hjørnepiller (jfr. nedenfor), mens den rundbuede, 338 cm brede koråbning med kraftigt profilerede kragbånd (fig. 13) står uændret.[35] Det forsvundne †apsishvælv, hvis vederlag må have

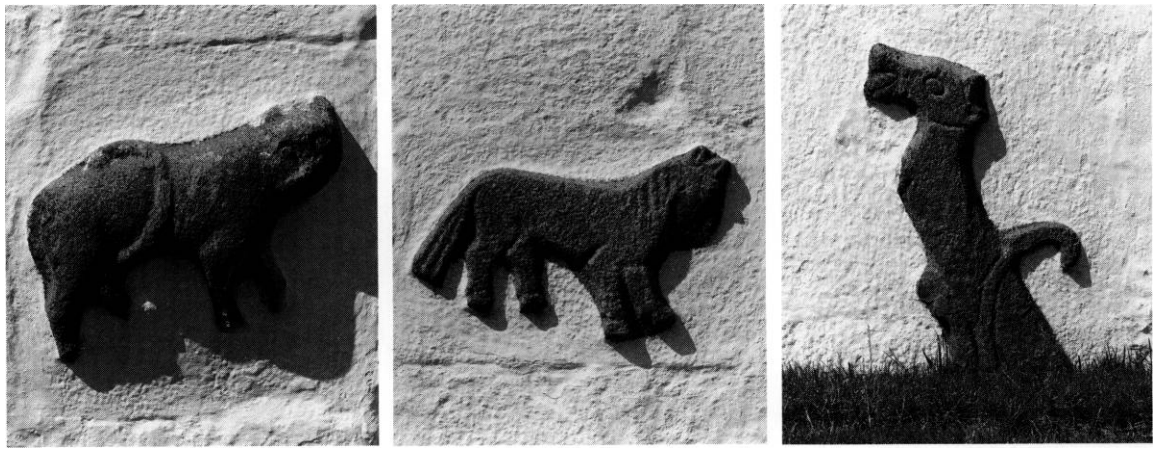

Fig. 8. Billedkvadre på skibets sydside (s. 4221). NE fot. 1994. - *Figured ashlars in the south wall of the nave.*

været markeret af det bevarede bånd af forneden affasede, krumhuggede granitkvadre, har antagelig været halvkuppelformet; i så fald synes korets loftsbrædder at have ligget oven på bjælkerne. Pudskanten og den nedennævnte, kalkmalede frise øverst på skibets vægge røber, at her var brædderne sømmet på loftsbjælkernes underside.

Ændringer og tilføjelser. En større omdannelse af kirken kan ved sammenligning af enkelttræk og ved stilistiske paralleller henføres til tiden omkring år 1500. Forandringer og justeringer, som måtte have fundet sted tidligere, f.eks. ombygning af vinduer, har ikke efterladt sig spor.

Den betydelige, senmiddelalderlige omdannelse, der har paralleller ved de fleste andre kirker i stiftet, har omfattet indbygning af hvælv i kor og skib, tilføjelse af tårn og sandsynligvis tillige våbenhus. En ændring af adgangsforholdene har i det mindste været påbegyndt i samme periode. Det er klart, at gennemførelsen af dette omfattende bygningsarbejde må være sket etapevis og have strakt sig over mange år, måske årtier, men det synes ikke muligt at angive de enkelte entreprisers rækkefølge.

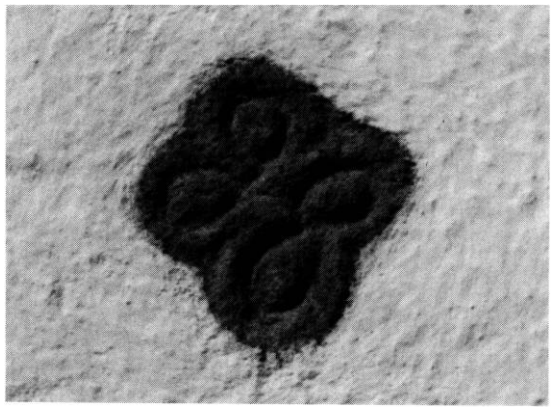

Fig. 11. Dekoreret kvader (s. 4222). NE fot. 1994. - *Decorated ashlar in the south wall of the nave.*

Omdannelsens første etape, der ikke behøver at have haft sammenhæng med de øvrige, kan

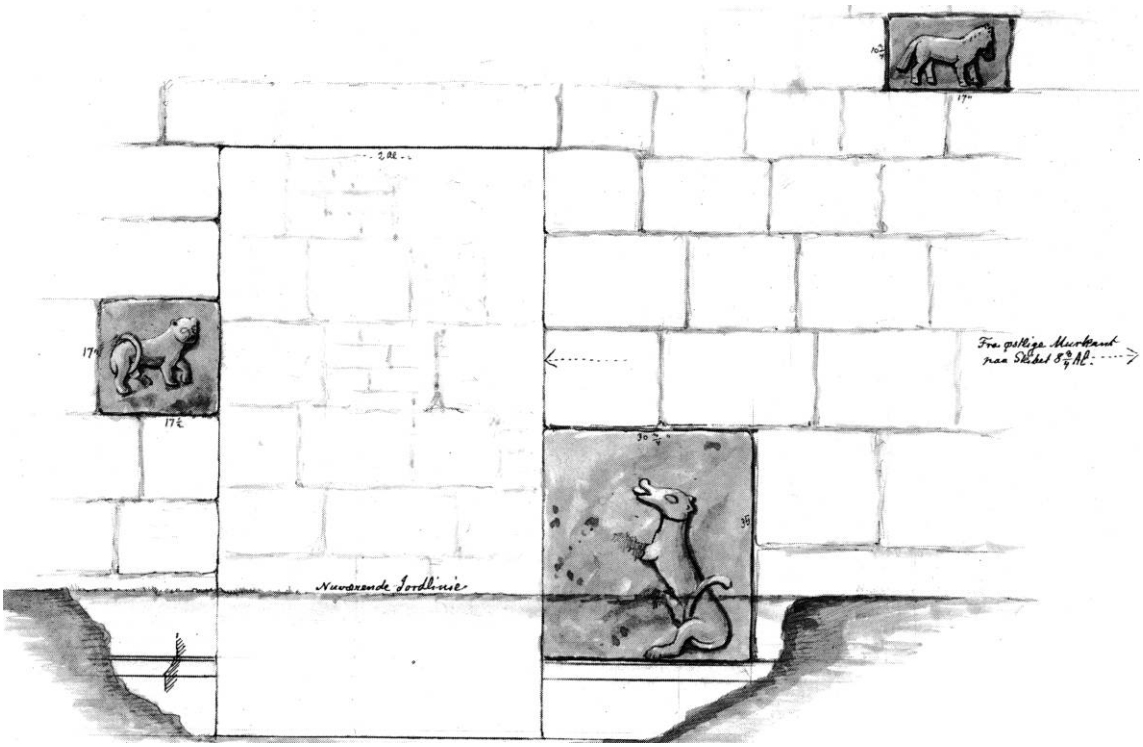

Fig.10.Billedkvadre og tilmuret dør på skibets sydside 1:25 (s. 4220). Målt og tegnet af j. Magnus Petersen 1899. - *Figured ashlars and walled-up door in the nave's south wall.*

Fig. 12. Tympanon indmuret på tårnets vestside (s. 4221). Erik Skov fot. 1968. - *Tympanum now walled into the tower.*

have bestået i apsidens adskillelse fra koret med en mur, der er uafhængig af og tilsyneladende ældre end dettes østre hvælvpiller. I apsisåbningens front, bindig med korets østvæg, er rejst en halvanden sten tyk lukkemur af munkesten med to rundbuede, 116-118 cm brede døråbninger, der sætter de to rum i indbyrdes forbindelse. Mellem åbningerne tegner muren sig som en bred pille, der danner bagvæg for alter og -tavle, hvis fornyelse kan have været foranledning til murens opførelse (jfr. yngre, supplerende piller s.4227f).

Hvælv. Såvel i kor som i skib er på falsede hjørne- og vægpiller, foruden på skjoldbuer og skibets midtdelende gjordbue, slået halvstenshvælv, der ottedeles med retkantede halvstensribber. Ligesom i Grædstrup (s. 3941) springer vægpillernes gjordbuebærende del en hel sten frem. Afløbshuller sås tidligere (fig. 14). Hvælvenes overside er i dag vanskelig tilgængelig; tilsyneladende mangler overribber i koret, mens de er til stede i skibet, en sten brede og forsynet med kamtrin. Det østre hvælv er mere kuplet end det vestre, og lukkemure i begge sider i trekanterne over gjordbuen angiver, at østre fag er overdækket først og må have stået en tid, mens loftet endnu lå i skibets vestre afsnit. Da turen kom til dette fag, blev det vist udstyret med *Mern* i det nordvestre hjørne.

Hvælvenes indbygning har i skibet medført en reduktion af belysningen, idet det midterste vindue i hver side blev dækket. Hermed forårsagedes utvivlsomt en udvidelse og formentlig en formmæssig modernisering af et eller flere af de øvrige.

Tårnet kan ved et par særprægede, nedennævnte enkeltheder dateres til slutningen af 1400rne eller de første årtier af det følgende århundrede. Ydermurene har nederst et parti af kvadre, i nord 11 skifter, i vest seks over skråkantsokkel og i syd otte. Disse granitblokke må overvejende stamme fra skibets vestgavl, der blev næsten helt nedbrudt i forbindelse med tårnbyggeriet. Som anført indgår der i materialet et par rundstavssten fra en af portalerne. Over kvaderskifterne har tårnets facader været opmuret med munkesten i munkeforbandt, men kun nordsiden er delvis i behold, de andre fornyede. Indvendig er murværket i nedre stokværk af marksten med genanvendte kvadre i hjørnerne. Ved det nedennævnte vindue, i trapperummet og højere oppe i bygningen, er muret med munkesten med ridsede fuger.

Tårnrummet, der har medført en betydelig forøgelse af det areal, der var til rådighed for kirkegængerne, står i sammenhæng med skibet ved en spidsbuet åbning, hvor vederlag angives med et rundet bånd. Det kvadratiske rum overdækkes med et ottedelt halvstenshvælv, der er

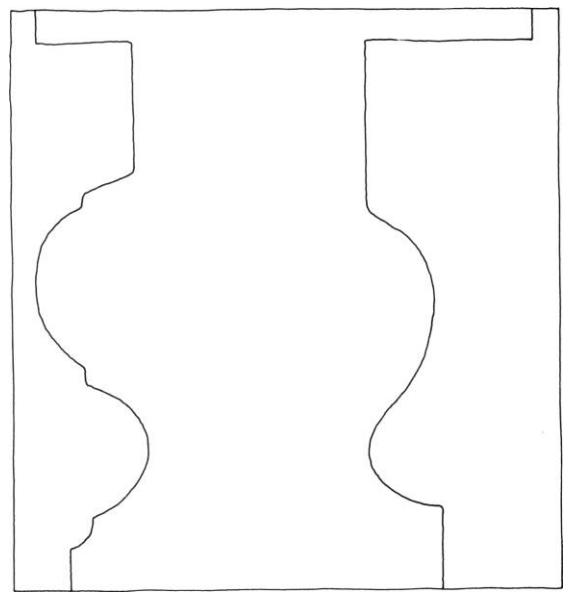

Fig. 13. Korbuens kragbånd 1:5 (s. 4222). KdeFL 1993. - *Imposts of the chancel arch.*

Fig. 14. Indre, set mod øst. Hugo Matthiessen fot. 1938. - *Interior to the east.*

muret på forlæg i væggene og derfor nok er samtidigt med tårnet. I modsætning til kirkens øvrige er tårnrummets ribber kun en kvart sten brede. Der er ingen overribber, men oven på den vestgående er som trin indmuret marksten, der forløber i fortsættelse af den nedennævnte trappe og har lettet opstigning i tårnet. Huller for afløb og klokkereb registreres i hvælvet.

I tårnrummets vestmur er et stort, samtidigt vindue, hvis hjørner med væggen har de karakteristiske, såkaldte hulsøm, der optræder adskillige steder i stiftet og viser hen til domkiren (s. 234). Formentlig er den indre rundbue oprindelig, men siderne er udvidet nedad, ligesom lysningen og den udvendige form er ændret.

En fladbuet dør på nordsiden i jordhøjde giver adgang til en trappe i murlivet, som leder op til de øvre stokværk. Trapperummet overdækkes med fladbuet hvælv, der over trinene består af en række stigende helstensstik. Trappen udmunder i det oprindelige mellemstokværks nordvestre hjørne, hvorfra et murstensløb langs vestvæggen fører op til de nævnte markstenstrin på hvælvet. I denne etage, i hvis vestside der muligvis har været en lysglug, er der i søndre side af østmuren, som er en del af tårnbyggeriet, en fladbuet gennemgang til skibets loft.

Klokkestokværket er på et eller andet tidspunkt nedbrudt (jfr. nedenfor) ligesom i Klovborg (s. 4260) og giver sig nu kun til kende i østsiden, hvor oprindeligt murværk udvendig er bevaret til op over et savskifte nær gavlens top. Utvivlsomt angiver dette skifte tårnets oprindelige tagfodsniveau og dermed stokværkets højde. Nedenfor er i delvis tilmuret stand bevaret østsidens fladbuede, indvendig 179 cm brede glamhul, der ligesom det er tilfældet f.eks. i nabokirken i Ejstrup (s. 4187) formentlig har været tvedelt på den for stiftet karakteristiske måde med en pille i midten.

Om den øvre afslutning foreligger kun en notits fra 1616,[36] da tårnet nævnes første gang i

Fig. 15. Indre, set mod øst. NE fot. 1994. - *Interior to the east.*

anledning af arbejde på blytaget; det fremgår, at gavlene dengang vendte mod øst og vest.

Bortset fra en bemærkning 1682-83[37] om reparation af hvælvet, nævnes tårnet næste gang år 1700 og derefter temmelig hyppigt i de følgende 25 år. Øjensynlig var dets tilstand i denne periode særdeles dårlig, navnlig omtales revner i de tre af siderne, vestmuren var endda så elendig, at den måtte nedtages »fra sejerværket og op«. Efter nogle reparationer kunne provstesynet 1725 konstatere, at vestgavlen var fornyet i bindingsværk, at taget var hængt med tagsten, og at murværket var søgt sikret med mange bjælker og ankre.[38] Det forekommer sandsynligt, at tårnets reduktion til nuværende højde er sket i de første årtier af 1700rne; fra perioden frem til 1862, da præsten i synsprotokollen beskriver den eksisterende form, nævnes i hvert fald intet, som tyder på et omfattende indgreb.

Vestsidens bindingsværksgavl, der var i dårlig stand 1803,[39] styrtede ned under storm 1869, hvorefter den kgl. bygningsinspektør V. Th. Walther forestod en reparation, der foruden yderligere forankringer omfattede udbedring af tagets skifer, der var lagt op nogle år før.[25] 1907[23] iværksattes skalmuring af sydsiden, uden at sagen havde været forelagt bygningsinspektøren. Vestsidens facademur fornyet 1933, og hele tårnet istandsat i 1960erne i sammenhæng med andet arbejde ved kirken. Omkring 1980 opsattes urskiver i syd og nord, og i forbindelse med opstilling af klokkestol i tagrummet (jfr. s. 4243) installeredes taglemme med oplukningsautomatik.

Våbenhuset, der er nævnt første gang kort efter år 1700[39] med behov for reparation, er uden daterende enkeltheder. Alle facader er på en bindig fod af op til tre skifter af granitkvadre udført af

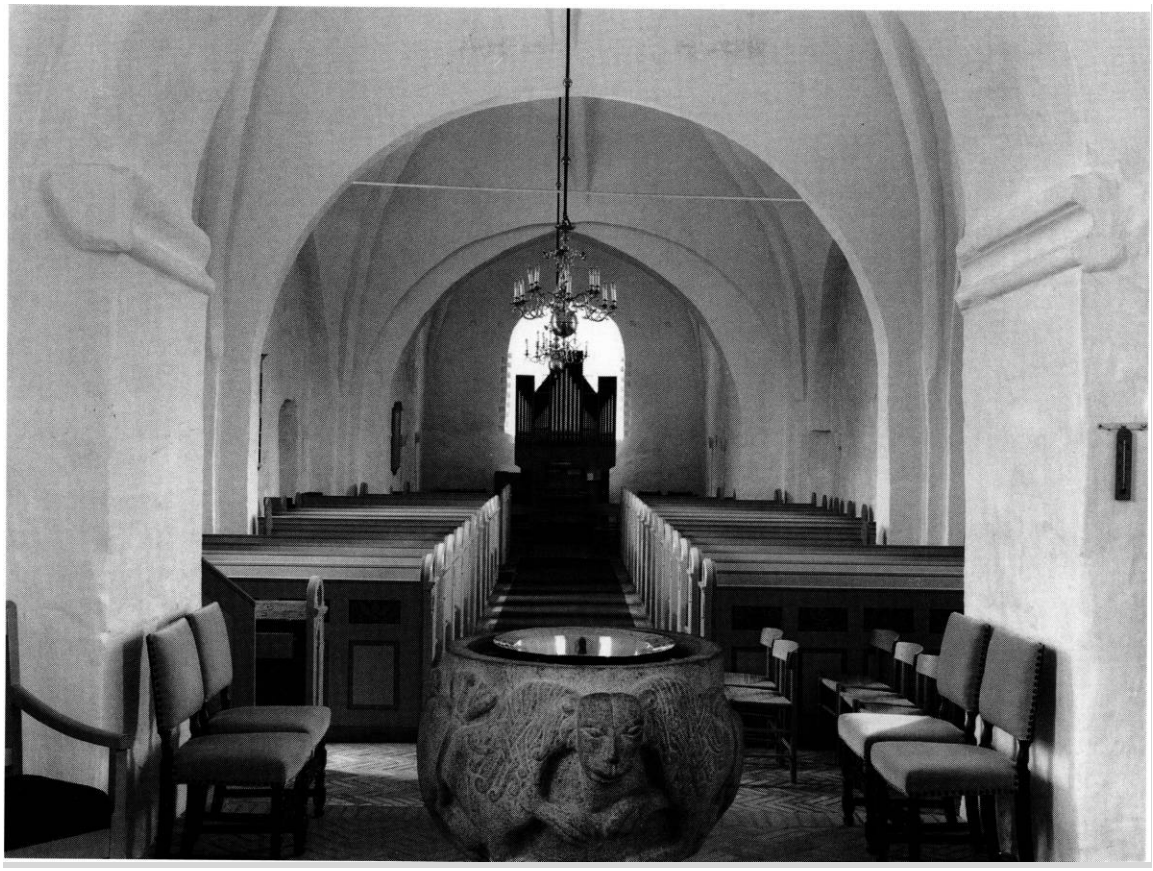

Fig. 16. Indre, set mod vest. NE fot. 1994. - *Interior to the west.*

munkesten, men murværket er stærkt præget af udbedringer, der ligesom det er tilfældet med tårnet især synes gennemført i 1700rne. Indvendig er væggene af rå kamp op til et par meter over gulvet, ovenfor af munkesten. Begge langsider har falsgesims. Murværket omkring gavlens rundbuede dør og lemmen ovenfor er af nyere dato ligesom tagstolen, der vist blev renoveret 1852[14] og repareret 1870.[23] I præstens beskrivelse i synsprotokollen 1862 nævnes et vindue i øst; 1899 ønskede synet det fornyet.

Den ret høje bygning havde ved år 1700 teglhængte »tindinger« (antagelig kamtakker), og som særligt bemærkelsesværdigt fremgår det, dog uden nærmere oplysninger, at der i våbenhuset var et muret *†hvælv,* nævnt første gang 1720, og at Niels Pedersen Spandet (s. 4215) »egenhændigt« tog det ned 1803, hvorefter han lod lægge træloft og solgte stenene.[39] Hvælvet har tilsyneladende ikke efterladt sig spor, hvorfor det er usikkert, om det var en oprindelig del af huset eller en senere indretning ligesom det var tilfældet f.eks. i våbenhuset ved nabokirken i Ejstrup[40] (s. 4188).

Kirkens almindelige *vedligeholdelse* efter reformationen er første gang nævnt 1616,[36] da der skulle udbedres skader på murværket. Næste gang er i 1700rnes første årti, da der blev iværksat en række istandsættelser, ligesom det var tilfældet med tårn og våbenhus. Af de karrige synsbemærkninger fremgår, at der var skavanker ved hvælv og mure, korets sydside og skibets sydøstre hjørne nævnes, og efter alt at dømme var det i disse år, at apsidens hvælv, der sammen med rundingens murværk havde alvorlige revner, blev taget ned og erstattet med træloft.[41] Det er da en nærliggende formodning, at de tre piller, hvis forbindende buer i dag dækkes

af apsis' loft, er blevet opmuret ved denne lejlighed. I tidens løb er dette loft hyppigt fornyet, første gang ønsket af synet 1823.[24]

1727 var kirken »uden mangler«. Da tilstanden atter beskrives, var situationen ikke god: I 1780erne fandt synet bygningen »skammelig forfalden«, præsten mente endda, at der var fare for, at den skulle falde sammen.[39] Periodens skiftende kirkeejere (s. 4215) synes at have omfattet kirken med højst svingende interesse, således noteres 1806-07[10] behov for reparation, 1821[24] var tilstanden god, men i sidste halvdel af samme årti frygtede man atter sammenstyrtning. Efter statens overtagelse af kirken (s. 4215) iværksattes først i 1830rne en hovedreparation, forestået af Silkeborggårds foretrukne bygmester, O. Qvist i Skanderborg.[22] Fra 1850erne foreligger omtaler af dårligdomme og krav om istandsættelse, og provsten karakteriserede kirken som den slettest vedligeholdte i sit distrikt (jfr. Them kirke, s. 4120). Arkitekterne Thielemann og Walther foretog besigtigelser og afgav indstillinger, og der gennemførtes reparationer »ved koret« omfattende den ovennævnte ommuring af apsis og vist tillige vinduernes udskiftning. Endnu en »hovedreparation« fandt sted 1869-71 med indlæggelse af hvælvforstærkende jernbånd.[25] Alligevel måtte V. Th. Walther, der 1877 afgav en udtalelse som led i kirkens salg, beskrive murværket som halvdårligt,[13] og et par år efter blev korets østgavl ommuret i forbindelse med tagarbejde;[23] formentlig er de tre ovennævnte piller fornyet ved denne lejlighed.

Ligesom på samme tid i mange andre kirker blev hvidtekalken i 1880erne renset bort på udvalgte steder såsom apsis og korbue, og i det følgende årti blev rummets trækbjælker udskiftet med jernbånd. I 1920rne og i 1960erne er gennemført generelle istansættelser.[23]

Alle *gulve* består af gule mursten i sildebensmønster, der måske går tilbage til 1860erne og er blevet rettet op i 1940rne. Ved sidstnævnte lejlighed fornyedes gulvet i våbenhuset, hvor der tidligere synes at have været fliser.[27] Den første omtale af gulvmateriale er fra 1717[39] og anfører blot, at der mangler en del mursten. 1842 ønskede synet kampestenene i sydsidens tre vestligste stole erstattet af mursten, og 1870[13] foreslog den kgl. bygningsinspektør en generel fornyelse af gulvet under bænkeraderne, hvilket vistnok resulterede i trægulve. Inden for alterskranken var 1856 lagt træ,[25] der 1896[23] skulle gråmales.

Vinduerne, der udvendig er falsede og spidsbuede, i koret anbragt inden for ældre, større åbninger, indvendig smigede, er fremstået som sidste led i en række ændringer, suppleringer og fornyelser i sidste halvdel af forrige århundrede (jfr. nedenfor). Første gang vinduer nævnes er 1708-09[26] i anledning af, at biskoppen havde beordret det i tårnet repareret, hvilket nogle år senere meldes effektueret. 1853 konstaterede Thielemann som statens tilsynsførende, at kirkens vinduer var af træ med undtagelse af tre små med blyindfattede ruder i nordsiden af kor og skib, og han foreslog en almindelig fornyelse i løbet af en halv snes år. Med V. Th. Walther som arkitekt anbragtes 1856 to jernvinduer i nordsiden, samtidig var leveret fem af træ,[13] men disse blev 1858[23] vraget til fordel for jernstel. 1865[25] blev korets sydvindue fornyet. Det er utvivlsomt i løbet af 1850erne, at de store, knap to meter brede vindueshuller, der navnlig tegner sig på skibets sydside, blev reduceret ved delvis tilmuring med mursten. 1877[13] fandt den kgl. bygningsinspektør denne løsning upassende. Et ændringsforslag kom frem 1878 og gennemførtes måske i forbindelse med, at synet 1888 foreskrev, at »en tilmuret, gammel vinduesåbning« i nordsiden skulle »dannes som det ved siden af«.[42]

Tagværkerne (jfr. fig. 4 og 6) er overvejende af eg, hvor tømmerstykkerne i skibet er samlede på vestsiden, i koret på østsiden. Nummereringer fra en ældre tilstand forekommer spredt, hvilket samstemmer med de arkivalske oplysninger siden år 1700 om ret hyppige udbedringer og udskiftninger i forbindelse med adskillige større og mindre reparationer og fornyelser.

Tagene er siden midten af 1960erne blytækkede, tårnet siden 1981. Således var det tilsynelade ende også i 1680erne,[37] da tagmateriale nævnes første gang, dog med undtagelse af våbenhuset,

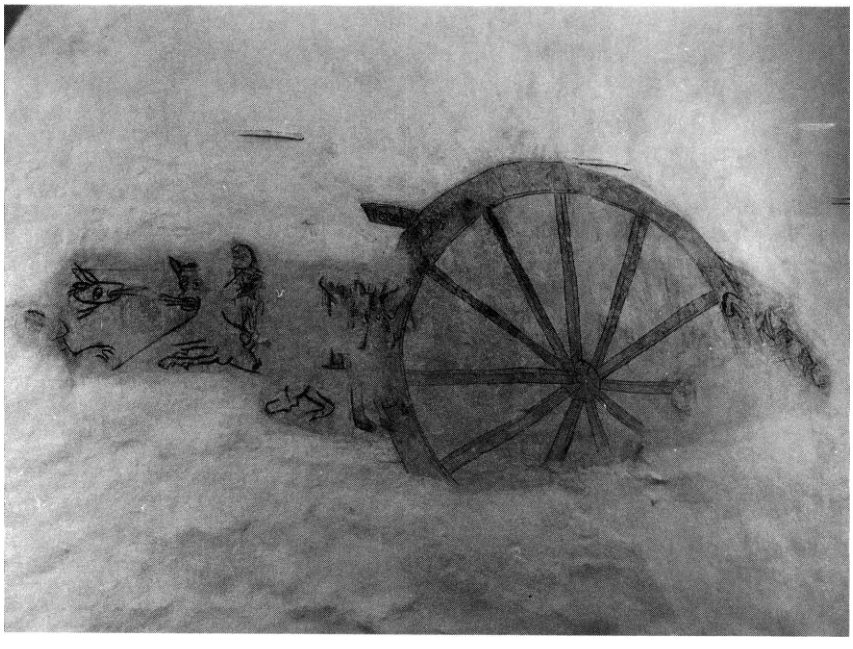

Fig. 17. Kalkmaleri, fra o. 1500-25, på tårnrummets sydvæg. Lykke- eller livshjulet samt en kampscene mellem muligvis S.Jørgen og dragen (s. 4230). NE fot. 1994. - *Mural painting, c. 1500-25, on the south wall of the tower. The wheel of fortune and a fight possibly between St. George and the dragon.*

der i hvert fald 1720[39] var teglhængt. Ved en reparation på skibets nordside 1708-09[26] anvendtes bly fra Bryrup kirke (s. 3916). Som omtalt lagdes tagsten på tårnet i 1720rne, og engang før 1803 kom turen til skibet,[39] dog kun delvis, idet beskrivelser fra forrige århundrede, bl.a. synsprotokollens 1862, oplyser, at kor, skib og tårn havde bly mod syd og tegl mod nord. Tårnet blev skiferhængt 1867.

Opvarmning foregår siden midten af 1960erne ved fjernopvarmede radiatorer. Et ekstraordinært syn 1886 bekræftede en foregående synsbeslutning om i følge et ministerielt cirkulære at opstille to †kakkelovne i tårnrummet.[42] Efter fornyelse 1913 blev ovnene 1921 udskiftet med †kalorifer, der i 1950erne afløstes af elektrisk varme.[23]

(†) KALKMALERIER

Her som andetsteds har ønsket om nykalkning af kirkerummet og dermed en foregående afbankning af gamle kalklag ofte ført til opdagelse af kalkmalerier. En rensning af korbuen, planlagt 1889[14], gav anledning til genfund af eftermiddelalderlige †billeder af Luther og Melanchthon, der imidlertid atter overkalkedes. Ved konservator Eigil Rothes undersøgelse 1903 fremkom i kor og skib ribbedekorationer, udført af den såkaldte Liljemester, samt på korbuens vanger rester af de førnævnte reformatorer. Alt overhvidtedes atter, hovedsagelig på grund af den dårlige bevaringstilstand. 1928 gjorde den lokale kirketjenerJ. P.Jensen[43] museet opmærksom på en romansk, geometrisk frise og vinduesdekoration, der endnu er synlig over hvælvet. Endelig foretog Olaf Hellvik 1991f. en afdækning af nogle meget fragmentariske dekorationer på tårnrummets hvælv og vægge. Ribbebemalingen, ved Liljemesteren, blev atter overkalket, ligesom de spredte, senmiddelalderlige malerirester på nordvæggen, hvorimod sydvæggens figurfragmeter blev restaureret.

1) En romansk, geometrisk *frise,* ca. 8 cm høj, ses på nordvæggen over hvælvet, ca. 8 cm under murkronen, strækkende sig over mindst ca. 4,5 m (af skibets to fag).[44] Den enkle trekantdekora-

tion er antagelig med en pind trykket ca. 2 mm ind i væggens ældste kalkpuds, før denne endnu var tør, og herefter opmålet[43]. Øst for gjordbuen mellem fagene er den nedre kantstribe og trekanterne malet gråsort, den øvre kantstribe lyserød; vest herfor er båndet lyserødt. Et oprindeligt vindue herunder har en samtidig randmarkering med sorte skråstreger. Øst herfor ses enkelte røde og sorte streger.

2) (Fig. 17). Fra *1500mes første fjerdedel* er på *tårnrummets sydvæg* afdækket fragmenter af et *lykke-* eller *livshjul* [45] og ved siden heraf dele af en kampscene. Det kæmpestore hjul, der har målt knap 2 m i tvm., har bevaret navet og hovedparten af de 11 egre, hvorimod nogle af de tilknyttede personer og skriftbånd til denne moralitet er gået tabt. Ved hjulets ene side står en mand med hånden i siden og den ene fod på hjulet. Over hans manglende hoved et skriftbånd, med frakturindskriften: »regnabo« (jeg skal regere). På hjulets modstående side ses en mand hovedkulds på vej nedad, klamrende sig til hjulet og drejende ansigtet, i profil, bagud. De øvrige personer på hjulets top og under dette er forsvundet ligesom de skriftbånd, der yderligere skulle forklare lykkens omskiftelighed og livets stadier. Foroven mangler den person, der regerer (regno), ligesom båndet med: jeg har regeret (regnavit), der skulle ledsage den nedadtumlende person, samt nederst oldingen, der skulle sige: jeg er uden magt (sum sine regno). Disse personer, der i overensstemmelse med teksterne undertiden illustreres kronede, som konger, vises dog ofte som almindelige mennesker, jfr. bl.a. det primitive hjul i Linnerup (s. 4315). - Hjul og personer er kontureret med gråsort, hjulets træ malet gulbrunt.

Øst for hjulet ses resterne af en kampscene (fig. 17), antagelig *S.Jørgen og dragen,* tegnet med rødt. På en stejlende hest, der har et sært, hundeagtigt hoved med åbent gab og lang tunge, sidder en skematisk tegnet rytter, tilsyneladende med en lanse fremstrakt mod en drage. Kun forkroppen af dette ildsprudende dyr har det været muligt at afdække.

På *nordvæggen,* 174 cm over nuværende gulvhøjde, er bevaret et rødmalet *indvielseskors* (jfr. fig. 36) med hvide firblade, 25 cm i tvm. Det er malet oven på et †ældre, tilsvarende, men med et ydre, hvidt cirkelslag. Før bemalingen har det dobbelte cirkelslag og korsformen været ridset ind i den friske puds.

†Kalkmalerier. I *1500rnes første fjerdedel* har hvælvene i *kor, skib* og *tårn* fået en ribbebemaling af den såkaldte *Liljemester,* [46] der især har været virksom i Tyrsting og Vrads herreder. I kor og skib fandt Eigil Rothe 1903 de vanlige rødbrune og gråsorte sparrer på ribber og langs gjord- og skjoldbuer samt på kapperne de samme udmalinger som i Bryrup, Vinding og Føvling,[47] dvs. trekanter rummende treblade og kronet af dobbeltlilje; dog fandtes »ingen hvide kredse i de sorte rammer« (jfr. s. 4026, fig. 17). I tårnet afdækkede Hellvik 1991 tilsvarende sparremønstre på ribberne, med fortløbende krabbeblade langs ribber og gjordbue. Ved en efterfølgende undersøgelse bemærkedes, at sparrerne samt de afgrænsende linier på skjoldbuerne før bemalingen var ridset ind i den friske kalk eller puds, hvilket viste, at denne bemaling var foretaget i direkte forlængelse af hvælvslagningen.

På *tårnrummets nordvæg* fandtes en større, men meget slet bevaret figurudmaling, antagelig ligeledes fra 1500rnes første fjerdedel, men muligvis ikke samtidig med sydvæggens afdækkede dekoration. Det ca. 375 cm høje billedfelt, ca. 100 cm over gulvniveau, omfattede en centralt placeret *djævlefigur* (fig. 36), hvoraf kun underkroppen og den lange hale var bevaret. Det venstre ben var løftet op mod en formodet smørkærne, en okkerfarvet tønde bestående af lodrette brædder sammenholdt af lysere tøndebånd. Foran tønden, med ryggen til djævelen, stod en *kvinde* bøjet over en tønde, antagelig for at kærne smør. Hendes fodlange, gule kjole havde mørkt okkerfarvede, brede, lodrette strøg; et lyst forklæde rakte næsten til kjolekanten. En del af kvindeskikkelsen var malet på tårnvæggen, mens overkrop og tønde var udført på tårnbuens nordvange. Mod vest bag djævelen var svage spor af en stående figur af samme størrelse som denne. Skelnelig var kun de lyse underben, bare fødder og en lys knækort kjortel, hvorover gul kappe. En lang djævlehale

snoede sig omkring benene på figuren. Også en mindre, gul *djævel* kunne iagttages ligesom et skriftbånd i billedfeltets øverste halvdel.

Efterreformatoriske billeder af *Luther* og *Melanchthon* [48] på *korbuens vanger* dukkede formentlig op i forbindelse med kirkens restaurering i 1870erne. Bygningsinspektør Walther påbød, at billederne skulle afdækkes, men da det ikke ville lykkes uden at beskadige dem, lod han dem kalke over igen. Efter tiendeejer Jørgensens råd undlod man 1889 atter en afdækning, før en omhyggelig undersøgelse var foretaget. [49]

INVENTAR

Oversigt. Det nu hvidkalkede kirkerum, tidligere prydet med »Liljemesterens« enkle hvælvdekorationer fra 1500rnes første fjerdedel, har i tårnrummet bevaret en rest af en senmiddelalderlig udmaling: et Lykke- eller Livshjul og muligvis en S.Jørgen. Kirkens mest imponerende inventardel er døbefonten med de vældige granitløver, regnet for et af den hjemlige, romanske stenhuggerkunsts hovedstykker. Det træskårne inventar fra o. 1588, omfattende storsøjler fra en †altertavle, prædikestol og stoleværk, viser fantasifulde eksempler på ungrenæssanceskæringer, antagelig udført af en billedsnider Jens Jensen, navngivet på et af panelrelieffernе. I et tårnglamhul hænger nu, ude af brug, en klokke fra 1400rnes midte, hvorpå en indskrift med en anråbelse til Maria. Kirkens dårlige vedligeholdelse op gennem 1700rne og i 1800rnes første halvdel (jfr. s. 4228) har måske indirekte bidraget til, at en del af inventaret fra o. 1588 er bevaret, dog med ændring af altertavlen 1860, fornyelser af stoleværk 1874 og altertavle 1894.

Alterbordet er senmiddelalderligt, opmuret ca. 9 cm fra skillevæggen. Det er 120 cm højt, ca. 170 cm bredt og ca. 107 cm dybt og har en ca. 30 cm høj og ca. 50 cm dyb påmuring af munkesten ved bordets bagkant, målt i nord, den eneste, nu synlige, hvidkalkede side.

Alterbordspanel (fig. 18), 1894,[14] af eg, antagelig udført af billedhugger N. W. Fjeldskov i lighed med bl.a. det i Træden (s. 4085).[50] Under en glat frise med nedre tandsnitliste har forsiden tre forsænkede arkadefelter, hvis profillister er støttet af joniske søjler. I felterne er relieffer, midtpå Kristi monogram over vinranke, til siderne sammenbundne kornaks. Det søndre panel har glatte, rektangulære fyldinger i profileret rammeværk. Panelet står i træets farve med lidt staffering, gråt og rødbrunt samt guld på de skårne ornamenter, udført 1925.

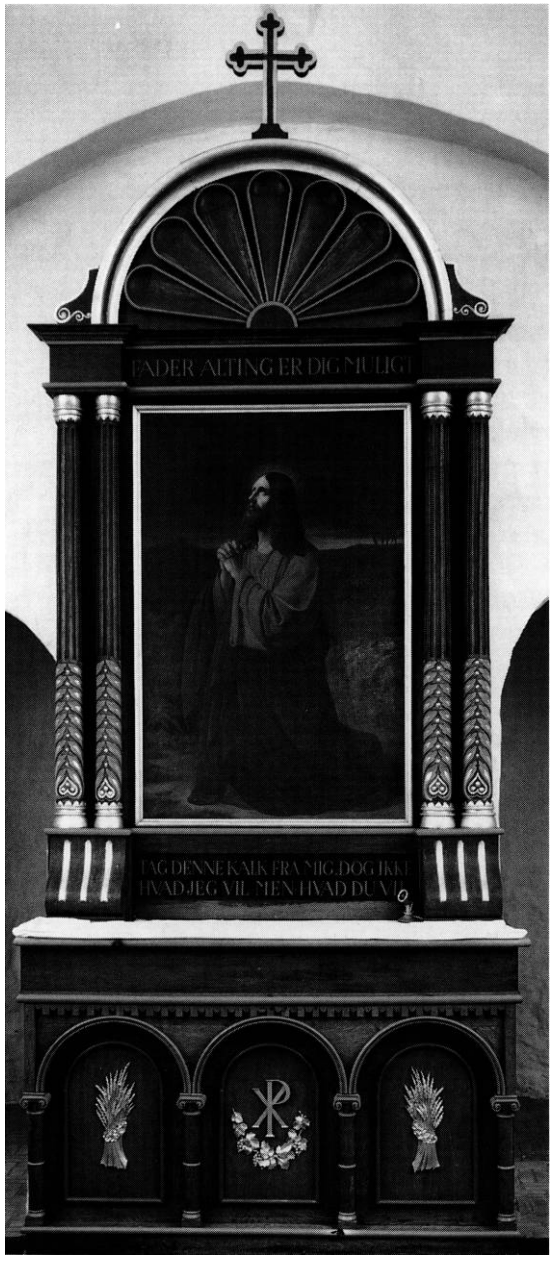

Fig. 18. Alterbordspanel og altertavle 1894, med søjler fra †altertavle o. 1590. Maleriet signeret C. Schleisner 1860 (s. 4231f.). NE fot. 1994. - *Altarfrontal and altar-piece 1894 with columns from an †altar-piece c. 1590. The painting by C. Schleisner 1860.*

†Alterklæder. 1786[39] var der intet »altertøj«. 1841[14] var anskaffet et nyt †alterklæde, der imidlertid 1856 »forlængst« skulle være erstattet af et andet; i stedet måtte man lade sig nøje med et ældre, kasseret klæde, som hang under det senest kasserede, hvorpå var broderede »palmeblade«. Samme år lykkedes det dog at få et nyt klæde af rødt silkefløjl med ægte guldbroderi. 1873 blev »guldtresserne« delvis fornyet.[25] 1887[23] ønskede man anskaffet et nyt forsynet med et kors af brede guldgaloner.

Altertavlen (fig. 18) er 1894[14] udført med anvendelse af storsøjlerne fra en tidligere †renæssancetavle og med nytildannet, rundbuet topstykke, af eg, rummende palmet og kronet af udsavet kors. I storfeltet er indsat et *maleri,*[51] Kristus i Getsemane, signeret »C. Schleisner 1860«. Det er et oliemaleri på lærred, 152x99,5 cm, med Kristus, iført rød kjortel og blå kappe, knælende foran et mørkladent landskab, et af maleren ofte anvendt altertavlemotiv, tidligst 1855 i Ørslev kirke (DK. Sorø, s. 561).

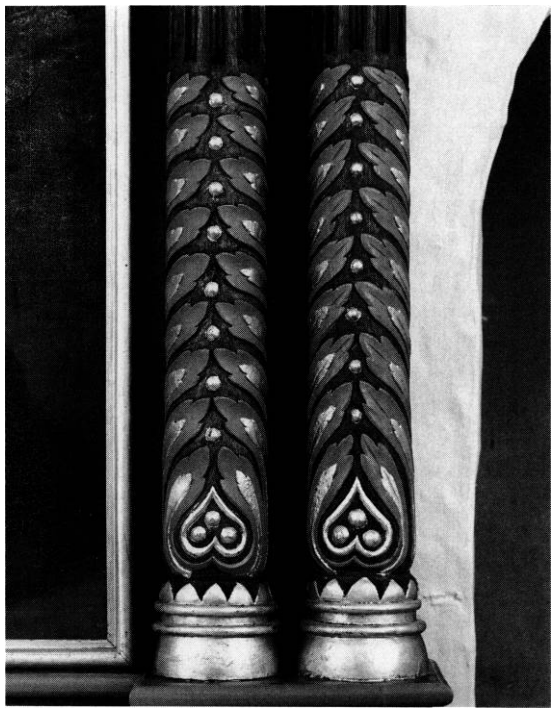

Fig. 19. Prydbælter på altertavlens søjler fra o. 1590, jfr. fig. 18 (s. 4232). NE fot. 1994. - *Bands of foliage ornament on the columns from the †altar-piece c. 1590, cf. fig. 18.*

De to par søjler fra den tidligere *†altertavle,* fra o. 1590, er 160 cm høje, slanke, med lave baser, der har dobbeltringe og små, øvre bladtunger; de tilsvarende, men spinklere kapitæler har nedefter krans af akantusblade. De 53 cm høje prydbælter (fig. 19) har bevaret karakteren af ungrenæssancens skedeblade, der forneden slutter om en hjerteformet figur med tre halvkugler. Storsøjlerne indgik 1859-60 i en ny *†alterramme,* der 1861f. blev malet og forgyldt.[25] Tavlen havde dog endnu 1893 ifølge Uldall bevaret sine to fløje, hvorpå var malet fire »bibelsprog«. Altertavlen står nu siden 1966 med en sparsom staffering i gråt og guld.

Før istandsættelsen o. 1860 havde tavlen været i et stadigt tiltagende forfald. 1725 var en reparation nødvendig, da »noget af det øverste var faldet ned«. 1798 var tavlen løs og »stod for at falde ned«.[39] 1831[24] blev den malet sammen med det øvrige inventar, men synets kommentarer til resultatet lød: »Kun skade, at de på altertavlen anbragte figurer ere for maleren lykkedes så slet«. 1840[14] mente man, at tavlen påny burde opmåles »med passende stykker af den bibelske historie, og søjler og øvrigt træværk anstændigen udstafferes«.[52] Fra 1856[14] ønskede man at få et altermaleri »svarende til kirkens og tidens fordringer«.

Altersølv. Kalk (fig. 20), 1836(?), udført af Ulrich Stallknecht, Horsens, bægeret fornyet 1857 af Peter Hjort, Horsens. Den ca. 26 cm høje kalk har rund fod med lav standkant, hvorpå mestermærket (Bøje II, 1982, nr. 6222). Det nedre fodled er hulet op mod et bredt trompetformet. Skaftets nedre del er en lidt fladtrykt baluster, hvorpå en skiveformet knop med et glat midtbånd, der bærer de graverede, store skriveskriftsbogstaver: »I.E.S.U.S. N.R.I.«. På knoppens over- og underside ses en lille, tunget baldakinbort med små blomster. Det øvre, cylinderformede skaftled er antagelig tilføjet 1857 sammen med det nye, glatte bæger, da guldsmed P. Hjort (Bøje II, 1982, s. 262) fik betaling for at forfærdige en ny »overdel« til kalken.[25] Måske ved en senere reparation er fjernet det årstal »1836«, som Løffler 1877 bemærkede på foden. Den tilhørende *disk,* med samme mesterstempel for Stallknecht som kalkens, på fanens

underside, er 14,5 cm i tvm., flad og glat; på den smalle fane er graveret et indvielseskors, Georgskors, på en baggrund af koncentriske cirkler.

†Altersæt. 1) Af tin, nævnt i inventarierne 1680-85. 2) Af sølv, men uden forgyldning, anskaffet 1685/86. Præsten havde »ved adels og andres hjælp samlet sølvet«.[37] 1835[22] kunne kalk og disk kun vanskeligt bruges, da de var alt for tyndslidte, hvorfor de burde omgøres.

Berettelsessæt anskaffet 1867.[25] Det befinder sig nu ved kirken i Ejstrup, hvorunder det er omtalt s. 4195 som nr. 2. Det tidligere †berettelsessæt var formodentlig anskaffet kort efter 1849,[14] men gik til grunde ved præstegårdens brand 11. september 1866.[25] Sættet bestod da af kalk, disk og en lille, dekoreret porcelænsflaske med prop, muligvis i en sølvindfatning.

Oblatæske, i hovedsagen fra 1857, udført af Peter Hjort, Horsens. Cylinderformet, 7,5 cm i tvm. og 3 cm høj, med fladt låg, hvorpå graveret skriveskrift: »Nörre Snede Kirke 1857«. Under bunden mestermærke for ovennævnte guldsmed (Bøje II, 1982, nr. 6253) samt Horsens bymærke (samme, nærmest 6110) og lødighedsstemplet »13 1/3 Lød« (samme, s. 15). En æske »til kirkebrødet« ønskedes 1857[14] forstørret, dvs. forhøjet, så der mindst var plads til 150 kirkebrød af den sædvanlige størrelse. Betalingen for ændringen gik til Hjort,[25] der måske har ladet låget lave af guldsmeden Georg Ferdinand Timmermann, København, hvis stempel (Bøje I, 1979, nr. 1442) ses på lågets underside sammen med Københavns bymærke (ulæseligt årstal), guardeinens P. R. Hinnerup og månedsmærke tyren.

Vinskummeske, 1902,[23] med Københavns bymærke. Trindt skaft med lille endeknop.

Alterkande, af sølv, »Skænket til Nr. Snede Kirke i 1975 af Elisabeth Vestergård f. Quist«, ifølge graveret versalindskrift under bunden; her også stemplet »Cohr« og »Bunde«. *†Alterkande,* 1845,[25] fra Den kgl. Porcelænsfabrik. 1903[23] anskaffedes to †fajan*ceskåle,* sorte, med guldkors.

Alterstager, nye renæssancekopier af messing, støbt af »L. Rasmussen, København«, ifølge

Fig. 20. Alterkalk 1836(?), udført af Ulrich Stallknecht, Horsens,bægeret fornyet 1857 af Peter Hjort, Horsens (s. 4232). NE fot. 1994. - *Chalice 1836(?), made by Ulrich Stallknecht, Horsens, the cup renewed 1857 by Peter Hjort, Horsens.*

stempel under bunden; 30 cm høje. *†Alterstager,* af malm, tidligst omtalt 1681/82.[37] 1862[23] foreslog kirkesynet dem omstøbt, formodentlig dels fordi de ikke var helt ens og lige høje,[53] dels fordi man ønskede dem forsynet med lys eller lamper. Ifølge inventarieoversigten 1923[23] havde stagerne »indsat elektriske blus«. Syvarmet *lysestage,* såkaldt Titusstage, støbt af Lauritz Rasmussen, København. Den står på en trebenet bøgetræskonstruktion, der 1991-93[54] fungerede som støtte for dåbsfadet. I skibets nordøsthjørne.

†Røgelsekar. Et »ildkar« af kobber, med jernlåg, er omtalt 1681/82.[37]

Messehagler. Der findes ikke mindre end seks hagler, alle fra dette århundrede. 1) Den ældste, formodentlig identisk med den i inventariet for 1923[23] omtalte, af rødt fløjl med guldgalonerede kanter og rygkors, forsiden blot med en enkelt

lodret stribe. 2) Elfenbensfarvet, forsiden med vævet, lodret, grøn stribe, hvorpå applikationer, skiftevis Jesumonogram og dobbeltrose syet med gult og rødt; rygsiden har tilsvarende, grønt, latinsk kors med midtcirkel omkring Gudslam. 3) Gråhvid, vandret stribet, både for- og rygside har påsyet, bredtvævet, lodret bånd med rækkevis skiftende grønne og røde ovaler hvorimellem gyldne roser. 4) Stærkrød, med ivævede, lysere striber, med bredt, broderet bånd samt guldbroderet Kristi monogram. 5) Lodrette, lilla baner i to nuancer, forsiden med applikeret, gyldent cirkelkors, rygsiden med tilsvarende, latinsk kors. 6) Stærkgrøn, med lille guldbroderet, latinsk kors, flankeret af lodrette, lillabroderede striber, der på rygsiden midtpå er afbrudt af guldtråd med stiliserede blade broderet i guldtråd.

† Messehagler. 1681[37] nævnes en hagel af rød og sort »kaf«, dvs. kaffa. [55] 1853[14] ønskede man en ny messehagel, måske den der 1862 var af rødt fløjl med guldbånd. 1885 skulle den fornyes, og atter 1919 ønskede man en hagel istandsat eller fornyet. [23]

Alterskranken, 1895,[23] opstillet i retkant, består af arkaderækker med bærende småsøjler i nyromansk stil. Oprindelig egetræsmalet, 1924 lakeret og stafferet med guld, nu gråmalet. Den tidligere *† alterskranke,* fra 1856[25] var anbragt i en bue foran alteret, udvidet i forhold til den forrige †skranke for at give bedre plads til kommunikanterne.[14]

Fig. 21. Romansk døbefont, løvernes bagkroppe og et firblad (s. 4234). Jesper Høm fot. 1957. - *Romanesque baptismal font; hindquarters of lions and the quatre-foil, cf fig. 22.*

Den prægtige, romanske *døbefont* (fig. 22 og 16) tilhører ifølge Mackeprang (Døbefonte, s. 264-269) løvefontenes Gellerup-Nr. Snedegruppe, navngivet efter dens ypperste repræsentant[56] og beslægtet med fonten i Ejstrup (s. 4196).

Den ca. 100 cm høje font er hugget i rødlig granit, af ensartet struktur og farve i kumme og fod. Over den 7-8 cm brede, flade mundingsrand måler kummen i tvm. ca. 85 cm, fordybningen, der er 37 cm, har et kegleformet afløbshul, 5 cm i tvm. foroven og helt gennemløbende.

Kummens pragtfulde, høje relief viser to par modstillede løver med fælles, menneskelignende hoved, det østre 24 cm højt og 15 cm i relief, det vestre henholdsvis 20,5 og 10 cm. Hovederne er næsten ens: tilspidset, glat hageparti, kraftig midtrille i pande og isse, ovale, hvælvede øjne, lang og smal næse, det vestre med næsebor og bred, smal mundbue. De hulede ører er tydeligt markeret foran de usædvanlig flotte manker, hvis lokker, endende i lille spiral, er flettet i fint skråmønster. Løverne har som vanligt løftede forpoter, hver med tre kraftige tæer. Halerne, der ved roden har tre indhuggede riller, er ført mellem benene og op foran kroppene, hvor de over en enkelt eller dobbelt ring breder sig vifteformet ud i tre treblade, en enkelt dog med et lukket akantusblad. Mellem de to sydvendte bagkroppe ses en firbladet blomst (fig. 21). Et 2-3 cm lavt skaftled formidler overgangen til den 29-30 cm høje fod, der har kraftig vulst over hulled ledsaget af spinkle lister; den retkantede plint er stærkt beskadiget på den østre side.

Fontens billedhuggerarbejde er af en sådan kvalitet, at den næppe kan være hugget af samme stenhugger, som har udført kirkens øvrige billedsten med dyrefigurer (jfr. s. 4221).[57] Af Mackeprang (s. 269) er den sammenstillet med fontene i Ejstrup samt Gellerup, der betegnes som elevarbejde eller efterligning, og som dateres med henblik på sidstnævnte kirkes

Fig. 22. Romansk døbefont (s. 4234). NE fot. 1994. - *Romanesque baptismal font.*

tympanon med indskrift 1140. En så tidlig datering for Nr. Snede-fonten synes dog ikke mulig, hvis man forestiller sig, at denne skulle være samtidig med kirkebygningen (jfr. s. 4196).

1862 og igen 1866 ønskedes fonten renset.[23] 1968 foretog Vitus Nielsen en istandsættelse af foden, der tidligere var revnet midt igennem. 1856[25] flyttedes fonten fra koret længere ned i kirken, formodentlig til pladsen under korbuens nordside, hvor den er fotograferet 1904. Nu opstillet midt i koret foran alterskranken.

Dåbsfad (fig. 23), o. 1500-50, sydtysk, drevet og punslet arbejde af messing. Først omtalt 1862[23] i forbindelse med en reparation.[58] Det er 56 cm i tvm. og 6,5 cm dybt, målt ved den let skrå inderkant; fanen tilsvarende bred. Bundens

Fig. 23. Dåbsfad af messing, o. 1500-50, sydtysk arbejde (s. 4235). NE fot. 1994. - *Brass baptismal dish, c. 1500-50, south German work.*

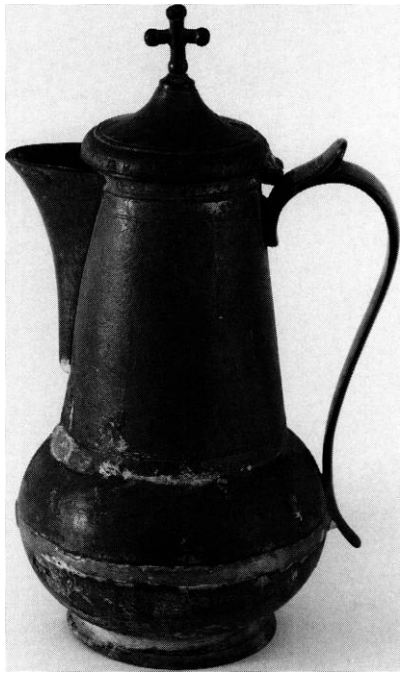

Fig. 24. Dåbskande nr. 2, af tin, antagelig fra o. 1901 (s. 4236). NE fot. 1994. - *Ewer no. 2, of pewter, probably from c. 1901.*

drevne cirkelfelt rummer en fremstilling af Syndefaldet, hvis detaljer næsten er udpudsede ligesom den omgivende minuskelindskrift. Dog synes at kunne læses en utolket remse gentaget fem gange: »mivehve« (?), svarende til bl.a. den på fadet i Træden (s. 4091). Her udenom ses en rankebort, hvis krydsende stilke, med småblomster, udspringer fra og løber ud i en pudehjerteformet blomst, jfr. bl.a. et fad i Falling (s. 2729).[59] Fanen er stemplet med ofte sete ornamenter, inderst små rosetter, yderst en art kogle. På fanen nærmest inderkanten anes to små, graverede renæssanceskjolde, courtoisiemæssigt vendt, aftegnet af Løffler 1877, det heraldisk højre er lodret delt og 1. felt tværdelt, det venstre skjold lodret delt; begge med delvise skråskraveringer.

Dåbskander. 1) 1975, af messing, 31 cm høj. Under bunden graveret versalindskrift svarende til vinkandens og med samme stempler. 2) (Fig. 24), antagelig fra o. 1901,[23] da man ønskede en ny. Af tin, 32 cm høj til toppen af korset på det hvælvede låg. Langstrakt, konisk hals og udbugende korpus på lav, profileret standkant. Flad, bøjleformet hank med flad gæk. Svarende til bl.a. kander i Kvong og Ål, Ribe amt.[60] Stærkt korroderet og nu ude af brug. *†Kande* blev 1863[25] leveret af blikkenslager Nissen.

Prædikestol (fig. 25) i ungrenæssance fra o. 1588, af eg, med samtidig, men noget ændret lydhimmel. Oprindelig stafferet 160?.

Stolen har fire arkadefag med dobbeltsøjler foran profileret rammeværk og over hjørnernes stumpvinklede fremspring, der er smykket med listedannet kassetteværk. De toskanske søjler har glatte skafter, forneden omsluttet af skedeblade. De høje storfelter er indrammet af omløbende, enkle æggestavslister; ganske smalle, tilsvarende ledsager frisen, hvis fremspring svarer til postamentets. Arkadernes pilastre har glatte profilfelter, hvori der antagelig i nyere tid er lagt rundstave. De let tilspidsede bueslag har karnisprofileret underkant og på forsiden spinkel tungebort. I sviklerne glatte knapper. Det østligste fag har en enklere bort, og her er fyldingsfeltet glat. De tre øvrige felter har forskellige, velskårne akantusmontanter i relief, de to

med akantusranker udgående fra en vase og med en øvre, hjelmtegnlignende figur, nærmest en borg med opragende hjerteblade. I midtfeltet (fig. 27) hviler borgen på et kronet hoved. Både de lagdelte akantusblade og det runde hoved svarer så nøje til skæringerne fra 1588 på stolestaderne (s. 4238), at man må formode, at de er udført af samme billedsnider. Under bueslagenes øvre del anes bag malingen et tidligere bortskåret Jesumonogram, også ganske lig et på stolestaderne. Dette monogram ses på fig. 26, der viser et stolefag med en 1700-talsstaffering afdækket 1925, men ikke genfremstillet ved den daværende restaurering.

Stolens bøjleformede hængestykker, affyr, er tilføjelser stammende fra en ældre istandsættelse, ligesom stolens underramme af fyr. Oprindelig er derimod den ottekantede, balusterformede bærestolpe, af eg, men med nyere fyrretræsbøjler.

Den med stolen samtidige, sekskantede lydhimmel (fig. 25) har bevaret sin spinkle æggestavsliste under frisen, de lave hængestykker med dobbeltvolutter og undersidens radiære profillister samt karnistænderne langs inderkanten. Fornyet i forrige århundrede[61] er derimod gesims, frise med fremspring, hjørnernes hængekugler, de lave topstykker og undersidens flerleddede midtknop. Flere af disse dele samt det glatte opgangspanel er atter fornyet ved en istandsættelse 1924. I frise- og postamentfelter nymaledes de afdækkede, oprindelige versalindskrifter: »Esaiæ 58. clama ne cesses qvasi tvba exalta vocem tvam. 160.« (58,1: Råb højt, spar ikke din strube, løft din røst). Årstallets sidste ciffer er uudfyldt.[62] På postamentet: »Iohan 10. oves meæ vocem meam avdivnt«. (10,27: Mine får hører min røst).

Restauratorens summariske beskrivelse af de afdækkede fem farvelag på ét af fagene[63] kan delvis sammenholdes med de ældre regnskabers oplysninger. Om den ældste »renæssancestaffering« fra 160? meddeles kun, at der var anvendt en »brun lokalfarve«. Fra 1700rne stammer den på fig. 26 viste staffering, hovedsagelig med rødt og grønt som baggrund for gyldne ornamenter og indskrifter, de sidste dog på sort baggrund. Denne staffering er antagelig ældre end 1786,[39] da stolen omtales som ganske brøstfældig og nær ved at falde ned, »så der er fare ved at komme på den«. I forbindelse med kirkens hovedreparation 1830[24] nævnes kun et ønske om trappens omdannelse og 1841[14] om stolens maling og forgyldning. En bemaling fra denne tid har antagelig omfattet en afdækket, grå farve, med guld på æggestavlister og ornamenter, stort set gentaget 1857,[25] da den stejle og smalle trappe[14] ændredes, og P. Frisch, Horsens, ma-

Fig. 25. Prædikestol, antagelig fra 1588 (s. 4236). NE fot. 1994. - *Pulpit, probably from 1588.*

Fig. 26. Prædikestolens midtfelt, jfr. fig. 27. Afdækket, men ikke genfremstillet staffering fra 1700rne; foroven et nu fjernet Jesumonogram (s. 4237). Farvelagt opmåling ved Harald Munk 1924-25. - *Middle panel of the pulpit, cf. fig. 21, with 18th-century polychromy; not visible now. At the top, the Sacred Monogram, now removed.*

lede og forgyldte stolen. 1874 blev stolen istandsat[25] og fik herefter det udseende, som beskrevet 1914: en egetræsådring med bronzerede detaljer, søjlerne svagt marmorerede. En 1922[23] ønsket »oppudsning« skete først ved istandsættelsen 1924. - Stolen, der da stod med underkanten 185 cm over gulvhøjde, blev sænket en halv meter, således at den nederste del af den profilerede bærestolpe blev nedgravet i jorden. 1966 fik stolen sin nuværende noget anonyme staffering efter forslag af maleren Ernst Trier, grå og brune farver med lidt forgyldning.

Stoleværket har trods gentagne fornyelser af paneler og gavle bevaret mange af de oprindelige dele fra 1588, formodentlig udført af samme billedsnider, som er ansvarlig for prædikestolen, antagelig ved navn Jens Jensen (se nedenfor).

Mod midtgangen står 14 gavle i sydsiden og 16 i nordsiden, desuden to i nord vendt ind mod væggen. De har halvrunde gavle med listeværk omkring et nedre, lavere felt og et øvre højere, hvori arkade med riflede pilastre, profilkapitæler og buer. Topgavlene har yderst en flad æggestav af lignende art som på prædikestolen, mens feltet herunder er glat, med undtagelse af den østligste gavl både i syd og nord, der har halvroset svarende til den på degnestolen. De fire indgangspaneler samt de yderste paneler mod øst og vest, i hovedsagen stammende fra 1874, men delvis fornyet 1924 og 1966, har stort set bibeholdt de oprindelige, øvre smalfelter (fig. 28) med fantasifuldt skåret snitværk. De fleste har akantusmotiver, der minder om Ribeegnens manér. Akantusbladværk udgår fra englehoveder, undertiden med basuner, eller fra bladvaser eller hjerteformede figurer. I tre til-

Fig. 27. Prædikestolens midtfelt, jfr. fig. 26 (s. 4237). NE fot. 1994. - *Middle panel of the pulpit, cf. fig. 26.*

Fig. 28. Udsnit af stolepaneler med relieffer med akantusbladværk, englehoveder og indskrifter fra 1588, antagelig skåret af en billedsnider lens lensen. Nederst pultbrættet til degnestolen, med indskæringer (s. 4238).NE fot. 1994. - *Details of pews with cavvings in relief and acanthus foliage, heads of angels and inscriptions from 1588, probably carved by Iens Iensen. Below, deskboard of the parish clerk's pew.*

fælde ses et Jesumonogram på et skjold, flankeret af årstallet 15-88 samt af rosetter eller englehoveder. Indgangspanelet i syd har nærmest midtgangen et felt (fig. 28) med reliefskåret indskrift: »Gvd vere os ar/me sinder (!) nodig(!)/ nv oc ale tid am/en iensis 1588.« Det sidstnævnte navn, formodentlig lens I (en) s (en), er muligvis billedsniderens. - Alle felter har siden 1966 beigefarvede figurer på svagt rødlig bund, træværket i øvrigt gråmalet; omkring 1914 var det egetræsådret.

Stoleværket er tidligst omtalt 1786,[39] da en del af stolene var løse og usikre at sidde i. 1835[22] krævedes rækværket eller rygstødet på mandfolkestolene afstivet midtpå ved hjælp af forsvarlige opstandere af eg. 1857[25] blev alle 48 stole afrettet og repareret af snedker Wendelboe samt malet som lyst egetræ af maler P. Frisch. Året efter[14] anbragtes fodskamler,[64] fordi der kun var stengulv. Da pulpituret i vest blev fjernet 1858,[14] opstilledes her i stedet seks nye stole.

Denne istandsættelse må ikke have forekommet tilfredsstillende, for allerede 1874,[13] i forbindelse med restaureringen af det øvrige inventar, blev stolestader og paneler fornyet efter tegning af arkitekt Walther og udført af snedkerne Peter Schmidt og Christen Larsen. I de nye paneler indsattes de gamle fyldinger, og under tårnet skulle de bedste endestykker anvendes. Man nøjedes dog ikke med dette, men opsatte alle gamle gavle ud mod murene og lod udføre nye, af en senere eftertid[65] kaldet »tarvelige efterligninger«, der opstilledes mod midtgangen. Ved inventarets istandsættelse 1924 blev alle de gamle gavle atter rykket ud mod midtgangen.

Efter at en del af træet var fornyet, blev stoleværket gråmalet svarende til prædikestolen. - To *bænke* til våbenhuset anskaffet 1856.[25]

Præstens armstol (fig. 31), er antagelig fra o. 1868, da den gamle †stol fra sakristiet blev solgt på auktion. Stor og bred, med tunget udsavet rygbræt midtfor; gråmalet, sædet polstret og beklædt med sort stof. Tidligere anbragt i »sakristiet« bag alteret, skjult af to røde †gardiner ophængt på hver side af dette.[25] Nu i korets sydvestre hjørne. *Præstens †lukkede stol* i koret skulle 1838 repareres. 1840 ønskedes den fjernet

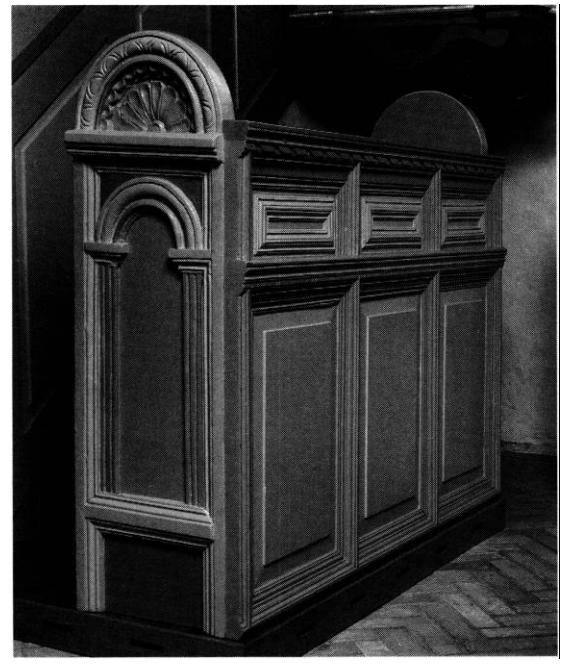

Fig. 29. Degnestol, antagelig fra 1588 (s. 4240). NE fot. 1994. - *Pewfor the parish clerk, probably from 1588.*

herfra, da den aldrig blev brugt og optog stor plads, »hvorved koret blev meget uhyggeligt«. 1853 gentoges ønsket, nu begrundet med et krav om bedre plads til kommunikanterne.[14]

Degnestolen (fig. 29), affyr, er rimeligvis fra 1588 som de ældre dele af det øvrige stoleværk. Den har to gavle svarende til stolenes, men med ornamenterede topfelter, halvroset under tunget liste. Forpanelet har rigt profileret listeværk både omkring de tre nedre storfelter og i de tre frisefelter, der yderligere har rektangellister, som næsten fylder hele fladen. På arkitravlisten er skiftevis indskåret to og tre tværstreger, gesimslisten har skrå relieftandsnit. Det skråtstillede, umalede pultbræt (fig. 28) har mange indskårne degnenavne og initialer samt årstal, ældst »Petrvs Ioan(n)is snede dies 9. febr. anno 1632«; endvidere ses et Jesumonogram. Gråmalet som stoleværket, tidligere egetræsådret. 0.1856[25] foretog snedker Wendelboe nogle ændringer ved stolen, antagelig ved dens flytning fra koret til den nuværende plads neden for prædikestolen.

Jernbundet *pengeblok* (fig. 30), fra 1600rne, en kun 39 cm høj egetræsblok med let afrundede hjørner, beslået med lodrette jernbånd samt vandrette ved fod og låg, der består af én stor jernplade med rund pengetragt. Den ene forside er udskåret til låge, med vandrette jernbånd, hvoraf de to midterste (den ene fornyet) er hjørneombukkede og tjener som lukke over øskener. Gråmalet. Opstillet på ny træblok ved indgangen.

Pengebøsse, o. 1950, af messing, rund og flad, med graveret kors. 1862[23] fandtes to *†fattigbøsser* af blik, antagelig anskaffet 1859.[25] En *†tavlepung* med stang behøvede 1835[22] nyt overtræk; nævnt endnu 1862.[23]

Jernbundet *dørfløj* (fig. 32a-b), 1604, af eg, mellem våbenhus og skib. En gennemgribende istandsættelse 1952-53 har vist, at den nu rundbuede fløj oprindelig har været rektangulær (229x150 cm) og været anbragt på den indvendige side af portalen, hvor der i muren var mærker og jern fra hængsler. Fløjen består af tre lodretstillede, brede egeplanker, mod skibet samlet af to nyere revler ud for de fornyede øvre og nedre hængsler. På siden mod våbenhuset er indfældet fem lodrette, glatte jernbånd fæstnet med jernnagler. Krydsende dem er lagt otte

Fig. 30. Jernbundet pengeblok fra 1600rne (s. 4241). NE fot. 1994. - *Iron-bound alms post from the 17th century.*

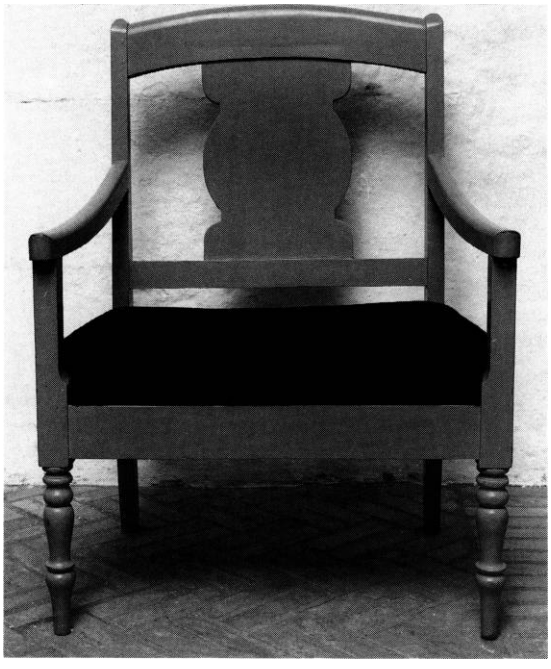

Fig. 31. Præstens armstol antagelig fra 1868 (s. 4240). NE fot. 1994. - *Priest's chair probably from 1868.*

vandrette bånd med indridsede tovsnoninger langs kanterne. Dele af tværbåndene er fornyet ligesom begge de pålagte, lodrette bånd ved yderkanterne. På tværbåndet, der ved midten danner gangjern til et hængsel,[66] er graverede versaler: »M.A L.I 1604«, formodentlig kirkeværgernes initialer og udførelsesåret. På båndet herunder er ved restaureringen graveret: »MH KNA 1953«. Den oprindelige, snoede dørring, fæstnet til en rhombeformet plade med indridsede tovsnoninger (fig. 32a), er 1952f. blevet erstattet af en lille ny; også låseplade og dørgreb er fornyet. Dørfløjen står nu brunferniseret med sorte jernbånd. Træværket var tidligere egetræsmalet over en gråblå farve, inderst rødbrunt.

† Vestpulpitur er tidligst omtalt 1838, da trappen hertil skulle befæstes. 1857f. blev den »vanzirende og faldefærdige forhøjning« i kirkens vestre ende nedtaget.[14]

Orgel, 1967, med seks stemmer, ét manual og pedal, bygget af jydsk Orgelbyggeri, Hinnerup. Disposition: Manual: Gedakt 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Gemshorn 2', Scharff II. Pedal: Subbas 16'. Tegnet af Vinther & Roldsgaard i

samarbejde med orgelbyggeriet. Enkel, femdelt facade af umalet egetræ. I tårnrummet. *†Orgel,* 1912, med fire stemmer, bygget af Chr. Winther & Th. Frobenius, København. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4'; oktavkoppel, tutti.[67] Pneumatisk aktion og vindlade. På podium i vest.

Salmenummertavler. To store beregnet til skydenumre opsat 1888.[23] De har lille, halvrundbuet topstykke samt svejfet udskåret hængestykke med påsat roset. De oprindelige, drejede knopper yderst på gesimsen (jfr. fig. 14) er nu fjernet. En tredie tilsvarende, men smallere tavle er måske nyere, *†Salmenummertavler.* Fire »nye og større« tavler anskaffet 1857,[14] da de to †ældre var for små. Alle gråmalet, brikkerne sorte med hvide tal.

Præsterækketavle, 1977, udført i lighed med salmenummertavlerne, efter tegning af Hans Vinther. Gråmalet, indskrifterne sorte på lysere bund. Ophængt på tårnrummets sydvæg.

Lysekroner, tre ens fra 1902 og 1908, af messing, af en ret udbredt type (jfr. bl.a. Vrads, s. 4174, nr. 1), hver med seks C-grenede lyse arme, hver med to lys, samt seks øvre refleksblomster og stor hængekugle med midtring og lille knop.

1) »Skænket af Gaardejer Lars Sørensen, Nørre-Snede. Aar 1902«. Ophængt østligst i skibet. 2) »Skænket til Nørre-Snede Kirke af Larsine Lundsgaards Arvinger. Julen 1908«. Ophængt vestligst i skibet. 3) Større end de andre, men uden indskrift. I koret.

Tårnur, 1981, leveret af Dansk Kirkeklokketeknik. Anlæg med kvartshovedur, facademotorviserværker og hammerslag for timeslag. Skiver og visere på tårnets nord- og sydside tegnet af Lone Schmidt.

†Tårnur, først omtalt 1680, da det krævedes repareret.[37] Der akkorderedes da »på hans kgl. majestæts nådigste behag« med Bo Hansen[68] af Odense udi Fyn om »forsvarligt at færdiggøre (dvs. reparere) sejerværket«: »Såsom denne Snede kirke er beliggende på en ret almindelig alfarvej igennem Jylland, og sejerværket udi kirken (ved hvilken mange fornemme rejsende kunne søge underretning om tiderne både dag og nat) var meget brøstfældig.«

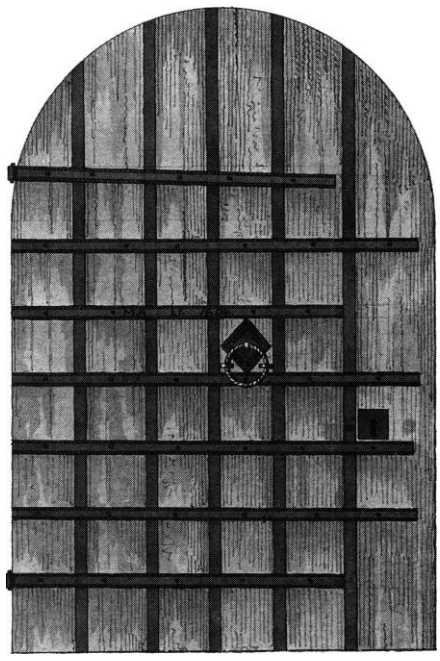

Fig. 32a-b. Jernbundet dørfløj fra 1604, før og efter restaureringen 1953 (s. 4241). Farvelagt tegning af J. B. Løffler 1877, ca. 1:25, i NM og NE fot. 1994. - *Iron-bound door from 1604, before and after restoration 1953. Drawing (in NM) by J. B. Løffler 1877 and NE phot. 1994.*

Urværket skulle fornyes med ny »urostang« (spindel), tre nye »driver« (drev), to »kloufer« (lapper, paletter?), alle »huler« (bosninger) skulle udføres med stål,[69] to nye »walsfeire« (valser?), to »sperhagler« (spærhager), ny hammerfjeder; alle hullerne skulle drejes, nyt anslag til vindfangen og et nyt »sperkel« (spærhage?). - 1681[37] nævnes, at sejerværket havde solskive og viser. På klokken (s. 4243) er slidespor fra urhammer.

Klokker. 1-2) 1981, ens, den ene dog ca. 80 cm i tvm., den anden ca. 105 cm, begge med skriftbånd om halsen, med reliefversaler: »Jeg støbtes i året 1981 til Nørre Snede kirke af Eijsbouts i Holland«. Skriftbåndet står mellem to friser ganske svarende til bl.a. dem på klokken i Tyrsting (s. 3984). Automatisk ringning. Ophængt i samtidig *klokkestol,* af eg.

3) (Fig. 33a-b), fra 1400rnes midte;[70] 81 cm i tvm. Om halsen et skriftbånd med reliefminuskler mellem flade dobbeltlister (fig. 33b): »Sta (dvs. s(anc)ta[71]) maria mater deiintercede pro nobis« (hellige Maria, Guds moder, gå i forbøn for os). Ordene er adskilt af seks små, dårligt støbte og utydelige relieffer, der ifølge Uldall indledes med 1) S. Christoffer bærende Jesusbarnet, 2) stående person, 3),4) og 6) tilsyneladende en siddende Maria med barnet, 5) en stående Maria med barnet. Oven på klokkens hue ses to lister, over slagkanten en enkelt. De ret spinkle hanke, hvoraf en er afbrudt, er affasede. - På klokken ses slidspor fra †tårnurets urhammer.

1975 repareredes kronen, der da manglede en arm, og bommen fornyedes. Om klokkens ældre tilstand meddeles 1848, at den var »løs«, og 1852 ønskedes den bedre befæstet til akslen;[14] 1857 blev den repareret.[25]

Klokken[72] er ophængt, ude af brug, i tårnets østre glamhul; også 1889[23] hang den i et »tårnhul«, en anbringelse som tillige synes at fremgå af en bemærkning 1727[39] i forbindelse med en tårnreparation, hvorunder klokken måtte hænges ind midt i tårnet og derved ikke kunne høres. 1773 hang den i en høj stabel (jfr. s. 4217).

†Klokke ,der med al jernfang, dvs. ophæng, vejede få skippund og 8 lispund (dvs. 304 kg), blev afleveret ved klokkeskatten 1528/29.[73]

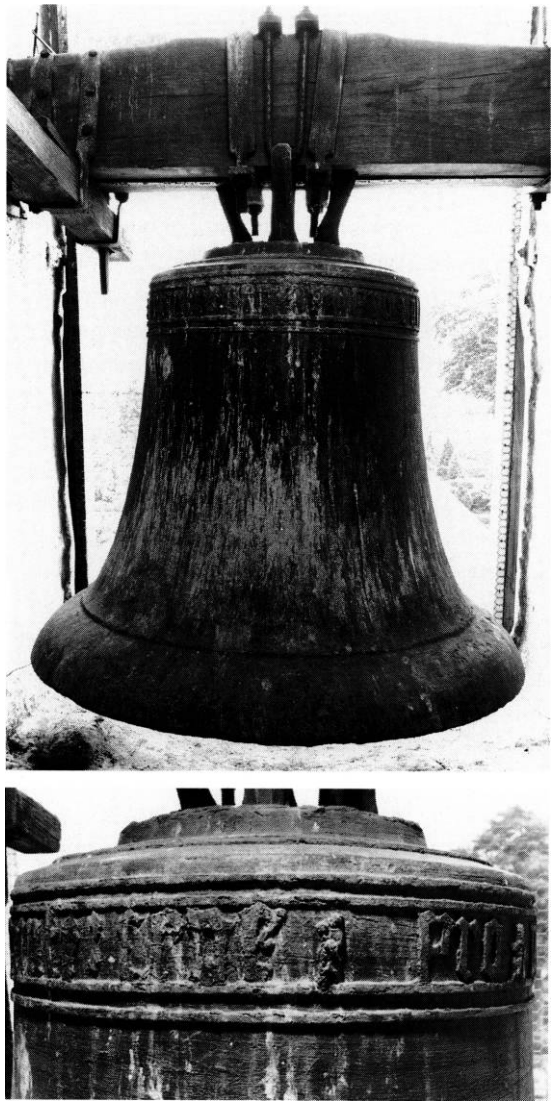

Fig. 33a-b. Udsnit af indskrift og klokke nr. 3, fra 1400rnes midte (s. 4243). NE fot. 1994. - *Detail of inscription and bell no. 3, from the mid 15th century.*

GRAVMINDER

Gravsten (fig. 35), o. 1625-50, figursten over ukendt ægtepar.[74] Brun kalksten, 200xl29x ca. 8 cm, med flere revner og meget nedslidt forårsaget af den tidligere placering, så bl.a. indskriften i fodfeltet helt er forsvundet. Under et tvillingebueslag, der i siderne er støttet af lille volutkonsol, midtpå af konsol med utydeligt englehoved, står de afdøde frontalt, med hovederne vendt lidt mod hinanden og med hænderne

samlet i bedestilling foran brystet. Alle ansigts- og dragtdetaljer forsvundet, dog anes mandens ørekorte hår, fuldskæg og lidt af en spinkel moustache. Hans midtknappede trøje, med bælte, er stumpvinklet afskåret forneden. Han bærer pibekrave og lang kappe; bukserne rækker lidt ned over knæene. Kvinden har konehue, pibekrave og lang, plisseret kappe, der kun lader skosnuderne fri. Stenen er formentlig udført i et Århus-værksted og er til dels beslægtet med en i Elsted (s. 1748, nr. 3). Ifølge Magnus Petersen lå den tidligere i skibets midtgang, ca. seks alen fra korbuen,[75] men er senere opstillet på en granitsokkel ved våbenhusets vestvæg.

Kirkegårdsmonumenter. To *støbejernskors* [76] står på samme gravsted syd for kirken. 1) (Fig. 34), o. 1883, over ungkarl Christen lensen, født i Grætturp(!) 8. sep. 1858, død smst. 21. maj 1883. Indskrift med reliefversaler og -antikva. Korset, ialt 138 cm højt, der er af næsten samme type som et i Dover (nr. 3, s. 3176), har for hver af enderne gennembrudte, stiliserede kaprifolieblomster med frøkapsler; på korsstammen forneden et anker. Den profilerede sokkel, smyk ket med tungebort, er anbragt på granitplint.

2) O.1886, over Gundorphfine Kjerstine Jensine Henriette Jensen, f. i Grættrup 22. feb. 1885, død smst. 25. apr. 1886. Indskrift med reliefantikva. Det 111 cm høje kors, på profileret sokkel over granitplint, svarer til et i Skannerup (nr. 2, s. 3364), men har på korsstammen foroven et symmetrisk bladornament.

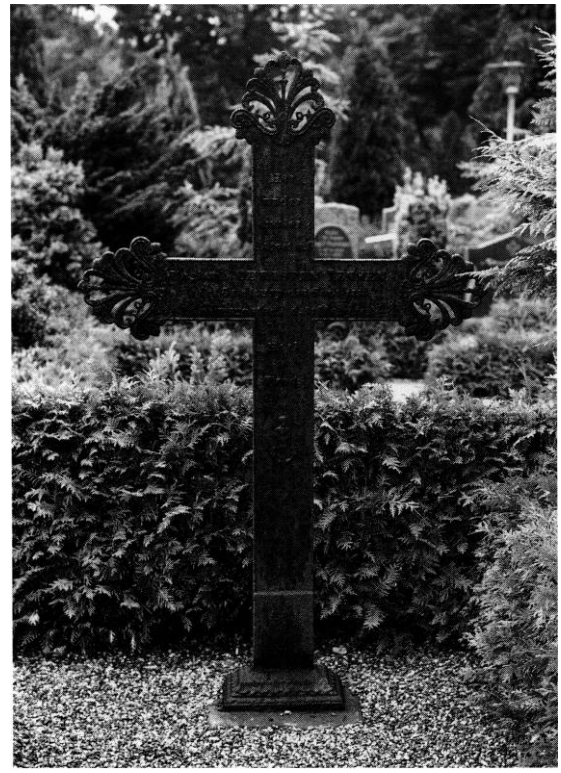

Fig. 34. Støbejernskors nr. 1 over Christen Jensen, †1883 (s. 4244). NE fot. 1994. - *Cast iron cross no. 1, in memory of Christen Jensen, died 1883.*

†Smedejernskors [77] (fig. 37), fra 1800rnes senere del, endnu bevaret 1951. Ifølge tegningen havde den lave skriftplade, med buede ender, på dette tidspunkt ingen indskrift. Spinkle dobbeltvolutter med spiralafslutninger var anbragt over og under pladen.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. Rtk. Domænekontoret. Div. sager. Nørre Snede kirke 1836-46, og Finansmin. (1896 overført til Landbrugsmin.). Div. Sager. Nørre Snede kirke 11847-77, II 1856-77. *LA Vib.* Nørre Snede kirkeregnskabsbog 1711-20 (C.KRB 398), Nørre Snede. Div. dok. 1895-1931 (C 403B. 14). *Ved embedet:* Synsprot. 1862 ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske landsbykirker VI, 1893, s. 213-21. - Indberetninger ved Tage Muller 1808 (gravhøj, bygning og inventar), J. B. Løffler 1877 (bygning, inventar og gravminder), A. Ring 1891 (inventar, indlagt i Bernhard Olsens papirer i NM3), Eigil Rothe 1903 (kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1914 (inventar og gravsten), Povl Jensen 1922 (inventar), Harald Munk 1924-25 (inventar), O. Hellvik 1990-91 (kalkmalerier i tårnrum), Kirsten Trampedach og Mette K.Jensen 1991 (kalkmalerier i tårnrum), Hans Chr. Frederiksen 1995 (kalkmalet frise) og Vibeke Michelsen 1994f. (kalkmalerier, inventar og gravminder).

Notebøger. *NM2:* Søren Abildgaard VIII, 1773, s. 101, V. Norn I, 1935, s. 143-47.

Tegninger og opmålinger: *NM2:* Tegninger af billedkvadre, tympanon og font, udat., ved kaptain Læssøe. Tegninger og akvareller af tympanon, billedsten, font og dørfløj ved J. B. Løffler 1877. Tegninger af portaler og gravsten ved J. Magnus Petersen 1899. Kalker af indskrifter på prædikestol, usign. [1924]. Prædikestolsfelt, farvelagt, ved H. Munk omk. 1925. Tegning af smedejernskors ved Aage Jørgensen udat. Grundplan ved Hans Vinther 1987. *Kunstakademiets bibliotek:* Opmålingssæt ved Erhardt Wemmelund o.a. 1937-38. *Kgl. bygningsinsp. Århus:* Korrespondance og tegninger siden 1907. *Privateje:* Grundplan ved L. A. Winstrup.

Litteratur: HistT. 8. rk. III, 126-28 (krigen 1657-59). F. Elle Jensen: Kirkelige Tilstande i Østjylland omkring Aar 1800. ØJyHjemst. XIII, 1948, s. 135. MeddÅrhSt. 1966, s. 63 og 1968, s. 53-55 (hovedistandsættelse med nyt tag, stoleværk og varme), 1977, s. 67 (kander), 1978, s. 53 (maleri), 1981, s. 129 (forsk. vedr. tårn), 1987, s. 126 og 1988, s. 142 (kirkegårdskontor m.v.), 1990, s. 152 (tårnrum) og 1991, s. 129 (rep. af murskader). Holger Hald: Nørre Snede Kirke, i Kirkerne i Nørre Snede kommune. Udg. af Y's Men's Club Højderyggen, Nørre Snede 1981. Landskabskontoret i Vejle amt: Kirkernes omgivelser 1989, s. 130.

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, (†)kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen og tårnur ved Hans Stiesdal. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1995.

[1] LA Vib. Århus bispearkiv. Vrads herredsbog 1661 (C 3. 1103).
[2] Repert. I, nr. 4868.
[3] Samme sted II, nr. 239, 473, 1459 og 3051. Kirken ejede 1470 otte otting jord af Snede mark og 1494 et fuldt bol af Ejstrup mark, ÆldDaArkReg. II, 39 og 42. I en aldrig effektueret overdragelse til Anders Wendelboe i Århus, Kronens Skøder 19. maj 1699, omtales jordene og flere mindre arealer, der sandsynligvis er sjælegaver; der nævnes et kirkebol i Ejstrup, som »ligger til vin og brød«.
[4] DaMag. 4. rk. II, 40.
[5] Materialet er samlet og kommenteret med henvisninger i P. Rasmussen: Silkeborg lens jordebog 1586, 1964, navnlig s. 61f., 116, 123 og 158. De nedennævnte træk ved tårnet er vidnesbyrd om stiftsledelsens indflydelse på byggeriet.
[6] Kronenes Skøder 16. april 1743. Skødet er udstedt efter betaling af sidste afdrag. Sandsynligvis er den i skødet nævnte dato 20. marts 1722 tidspunktet for sønnens overtagelse af kirken, i hvert fald er han anført som ejer 1727, LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1752-58, f. 137.
[7] Samme prot. f. 371.
[8] Samme, 1758-63, f. 143 og 1779-86, f. 368. Sidstnævnte handel indbefatter Arritskov og patronatsretten til kirken og er dateret 1778, men først tinglyst 1781. Jfr. Chr. Heilskov: Nørre-Snede Kro, i ÅrbÅrhSt. 1939, s. 8-10.
[9] Samme 1786-92, f. 352. LA Vib. Århus bispearkiv. Sager vedr. køb og salg af kirker 1789-1805 (C 3. 1150). 1787 havde synet klaget over kirkens manglende vedligeholdelse, hvortil Spandet svarede, at han endnu ikke havde modtaget sit skøde, LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3. 1166-76).
[10] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes istandsættelse mm. 1804-23 (C 3.1151).
[11] LA Vib. Århus bispearkiv. Sager vedr. kirkeejere 1837-44 (C 3. 1156).
[12] LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30. 1-2) og RA. Rtk. Nørre Snede kirke 1836-46.
[13] LA Vib. Bygningsinsp. Århus. Forsk, kirker ca. 1850-1905 (B 239. 124). Jfr. Heilskov (note 8), s. 12-14.

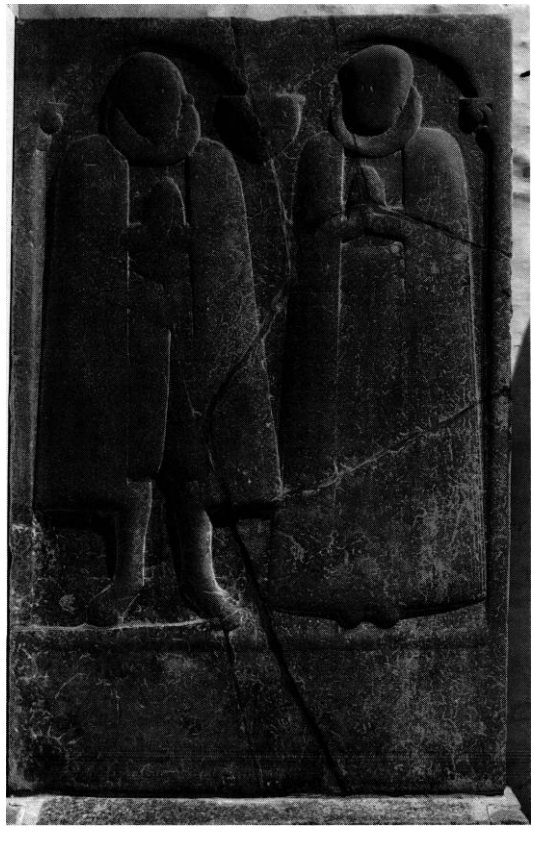

Fig. 35. Gravsten over ukendt ægtepar, fra o.1625-50 (s. 4243). - NE fot. 1994. - *Tombstone of unknoum married couple, c. 1625-50.*

[14] LA Vib. Provstearkiver. Tyrs ting-Vrads hrdr.s provsti. Synsprot. 1837-1909 (C 33. 1-4).
[15] KancBrevb. 26. nov.
[16] Samme 8. okt.
[17] E. Egeberg: Silkeborg Slot II, 1924, s. 101, 154, 159 og 172. Herredsbogen (note 1) anfører, at »i polakkernes tid« var 17 hele gårde og tre bol nedbrudt.
[18] DaAtlas, s. 476.
[19] Resen, s. 149; Thiele: Danmarks Folkesagn II, 308.
[20] Pontoppidan og Resen, nævnt ovenfor. Stedets historie belyses yderligere af den omfattende bebyggelse fra jernalder og vikingetid, som er frilagt i 1980erne (Acta Archaeologica LVIII, 1988, s. 171-99), og hvis udforskning endnu ikke er afsluttet. Her foreligger en omstændighed, der kan formodes engang at informere om tidlige, kirkelige forhold.
[21] Jfr. J.T.Lundbye: Studier over Vejenes Udviklingshistorie i Aarhus og Skanderborg Amter, i ÅrbÅrhSt. XVIII, 1925, s. 129-31, H. Matthiessen: Hærvejen, 2. udg. 1934, s. 52 ff. og M. Lidegaard: Hærvejen langs Gudenåen, 1976, s. 64 ff. Desuden kan anføres C. Heilskov (note 8) s. 1 ff. og O. Madsen: Et nyttigt og gavnligt Postværk. P&Ts Historie til 1711, 1991, s. 72 f., 136 og 174.
[22] RA. Nørre Snede kirke 1836-46.
[23] Synsprot. 1862f.
[24] LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30. 1-2).
[25] RA. Nørre Snede kirke I 1847-77 og II 1856-77.
[26] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkergsk. og lign. vedr. landsogne 1671-1710 (C 3. 2434).
[27] Noterne 14, 23 og 25.
[28] Abrahamsen: Orientering, s. 57: 0,6° mod nord.
[29] Af skibets to taggavle er af den vestre kun det nederste i behold; begge er opmuret i marksten. De teglstumper, der iagttages i fugerne, synes at hidrøre fra senere reparationer. På østgavlens østside aflæses neden for det nuværende tag spor af et ældre, der antagelig går forud for overhvælvningen.
[30] Noterne 13 og 25.
[31] Mackeprang: Granitportaler, s. 98 f. sammenligner formen med de mere akcentuerede baser tilhørende en gruppe omkring Hørup kirke.
[32] Den vandrette overligger på fig. 10 ses ikke i dag.
[33] Denne identifikation er foreslået af Løffler og fulgt af Uldall og Mackeprang: Granitportaler, s. 310.
[34] Mackeprang: Granitportaler, s. 263 ff.
[35] Uldall har bemærket, at eventuelle sokler var dækket af gulvet.
[36] RA. Rtk. Rgsk. 1559-1660. Silkeborg len.
[37] RA. Rtk. Rev. rgsk. 1660-ca. 1848. Århus stifts kirkergsk. 1680-94 (261-66).
[38] Note 26 samt LA Vib. Kirkens regsk.bog 1711-20, Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1695-1738 (C 3. 1153) og Kirkesyn 1700-1803 (C 3. 1166-76).

Fig. 36. Fragment af kalkmaleri, fra o. 1500-25, på tårnrummets nordvæg. En del af en djævel foran en tønde, en smørkærne(P), samt et indvielseskors (s. 4230). Roberto Fortuna fot. 1991. - *Fragment of mural painting, c. 1500-25, on the north wall of the tower. Part of a devil in front of a butter churn(?) and a consecration cross.*

[39] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3. 1166-76).
[40] En ændring af kirkens ovennævnte adgangsforhold, der er usædvanlige på en anden måde end ved kirkerne i Lisbjerg (s. 1391) og i Ovsted (Voer hrd.), er påbegyndt senest i forbindelse med tårnbyggeriet og har i hvert fald bestået i tilmuring af en af indgangene, formentlig den nordre (der ses bort fra en mulig vestdør). Det er derimod uvist, hvornår den nuværende syddør er etableret. Fløjens datering til 1604 (s. 4241) er en omstændighed, der kunne betyde, at dørhullet er opmuret på dette tidspunkt. Våbenhuset kunne da være jævnaldrende med døren, men snarest har der været tale om en nyordning af adgangen til kirken omfattende ny dør og indbygning af hvælv i våbenhuset.
[41] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1695-1738 (C 3. 1153) samt noterne 26 og 39.
[42] Noterne 14 og 23.
[43] Brev af 1. okt. 1928 med udførlig beskrivelse og skitse, i NM. s korrespondancesager.
[44] Frisen kan iagttages fra ca. 6 m fra vestvæggen; det vestligste stykke er ødelagt p.g.a. afskalninger. Frisen fortsætter bag 1. fags nordkappe.
[45] Jfr. bl.a. Torkel Eriksson: Lykkehjul og livshjul, i Danske Kalkmalerier, red. ved Ulla Haastrup, 5. bd. nr. 24 og Bodil Franck: Moraliteter, i samme, 4. bd.

nr. 57; endvidere R. Broby-Johansen: Den danske Billedbibel, 1947, s. 190.

46 Jfr. Niels Jørgen Poulsen: »Liljemesteren« - en jysk murermester, i Danske Kalkmalerier, red. Ved Ulla Haastrup, 6. bd. nr. 1 og oversigtskort s. 271.

47 S. 3918, 1889 og 4027; jfr. Ejstrup s. 4191 og Linnerup s. 4314.

48 Jfr. Åsted kirke, Viborg amt, i Danske Kalkmalerier 7. bd. nr. 28, s. 125.

49 RA. Ministeriet for Kirke- og Undervisnings væsenet. J.nr. RR 1063-1125. 1891, sag nr. 1085. - Rothe fandt 1903 rester af »yngre maling, antagelig c. år 1700« siddende på et »tyndt affaldende hvidtekalklag«.

50 Jfr. også Voerladegård s. 3858.

51 Herfor betaltes 130 rdl. (note 25).

52 1841 udførte bygningskonduktør Thielemann en ikke anvendt »Skizze til et Altermaleri« med et motiv efter Mark. 10. v. 13-17 (Lader de små børn komme til mig). I et smalfelt til venstre for midtfeltet en stående »St. Johannes«, til højre »St. Peter«, med sværd (!). (RA. Domænekontoret. Nørre Snede, ad N 653, pr. 1841).

53 Ifølge brev af 4. dec. 1862 fra Winstrup til ministeriet (note 25) var denne forskel ikke så stor, at en omstøbning var nødvendig.

54 I denne periode var fonten udstillet bl.a. på NM.

55 Dvs. fløjl eller plyds med glat bund og ophævede figurer.

56 Jfr. Otto Norn: Jydsk Granit, 1968, s. 22f. og fig. 50.

57 Sognepræstens formodninger om fonten fremgår af hans indberetning 1808. Fonten har »venteligen fra begyndelsen af været bestemt til et eller andet hedensk brug ... At disse afbildninger [løverne] er af hedensk oprindelse er vel ligeså sandsynligt, som det er mig umuligt at tilføje noget til en yderligere forklaring. Her gives intet sagn, som kunne lede på spor.«

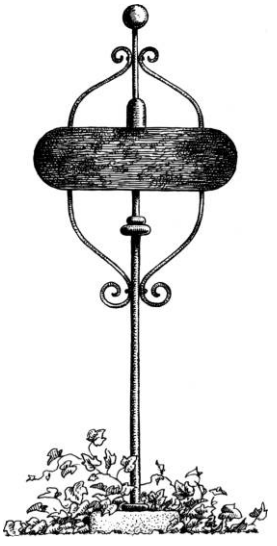

Fig. 37. †Smedejernskors fra 1800rnes senere del (s. 4244). Efter udat. skitse af Frode Lund, tegnet af Aage Jørgensen. - *†Wrought iron cross, late 19th century.*

58 O.1700 manglede man et fad (note 39).

59 Jfr. også Lille Fuglede (DK Holbæk, s. 1647).

60 DK Ribe, s. 1173 og 1329, der dog begge har »knapper« ved hankens fastgørelsespunkter; ingen af kanderne har stempler.

61 Måske 1874 da bygningsinspektør Walther leverede tegninger til istandsættelse af prædikestolen (note 25).

62 Kirkemaleren Poul Jensen syntes 1922 (indb.) at kunne læse 1606.

63 H. Munk gør i sin indb. opmærksom på, at han ved sine forundersøgelser kun afdækker et enkelt fag og udfører en farvelagt tegning af den staffering, der tænkes genfremstillet (jfr. fig. 26). Herved er bevaret undersøgelsesmateriale til senere tider og sammenligningsmuligheder med forskellige tiders farveundersøgelser.

64 Nogle gamle †*fodskamler;* en del af dem med udskårne navne, stod 1832 på våbenhusloftet. Man påtænkte at genanvende dem nede i kirken (note 22).

65 Indb. ved Chr. Axel Jensen og Poul Jensen.

66 Jernet fra dørens midterste stabel sås endnu i muren 1952; døren havde et tilsvarende brud i træet. - Døren istandsat af Georg N. Kristiansen.

67 Th. Frobenius & Co.: Orgelfortegnelse 1937.

68 Omtalt i Odense tingbøger 31. okt. 1676 og 11. juni 1679 (LA Fyn, fol. 48 og 73), iføgle udskrifter ved Svend Larsen.

69 Burde egentlig være af messing, ifølge Hans Stiesdal.

70 Uldall: Kirkeklokker, s. 102; jfr. Resen, s. 148, med ufuldstændig indskrift.

71 Ingen forkortelsesstreg ses. »dei intercede« er sammenskrevet i ét ord.

72 Jfr. Jens Vellev: Støbning af middelalderens kirkeklokker, i hikuin 3, 1977, s. 239f.

73 RA. DaKanc. Rgsk. før 1559. Indkrævede klokker 1528-29 (108 A, pk.11).

74 Gravstenen kan være lagt over en af de to præster, der ifølge herredsbogen (note 1) lå begravet i kirken: Niels Lauritzen, præst i 29 år, døde i »den Keyserlige indfald« (o. 1625), eller Jens Nielsen, præst i 42 år, død 3. dec. 1645; jfr. Resen, s. 149, der bemærker, at førstnævnte byggede præstegården 1580.

75 Lå endnu her 1914 (indb.).

76 Jfr. Aase Faye: Danske Støbejernskors. Bearbejdet og udgivet af Jan Faye, 1988, s. 138, nr. 327 og s. 76, nr. 106 B.

77 Aage Jørgensen: Danske Gravminder af Smedejern, 1951, fig. 86. Tegnet efter skitse af lærer Frode Lund.

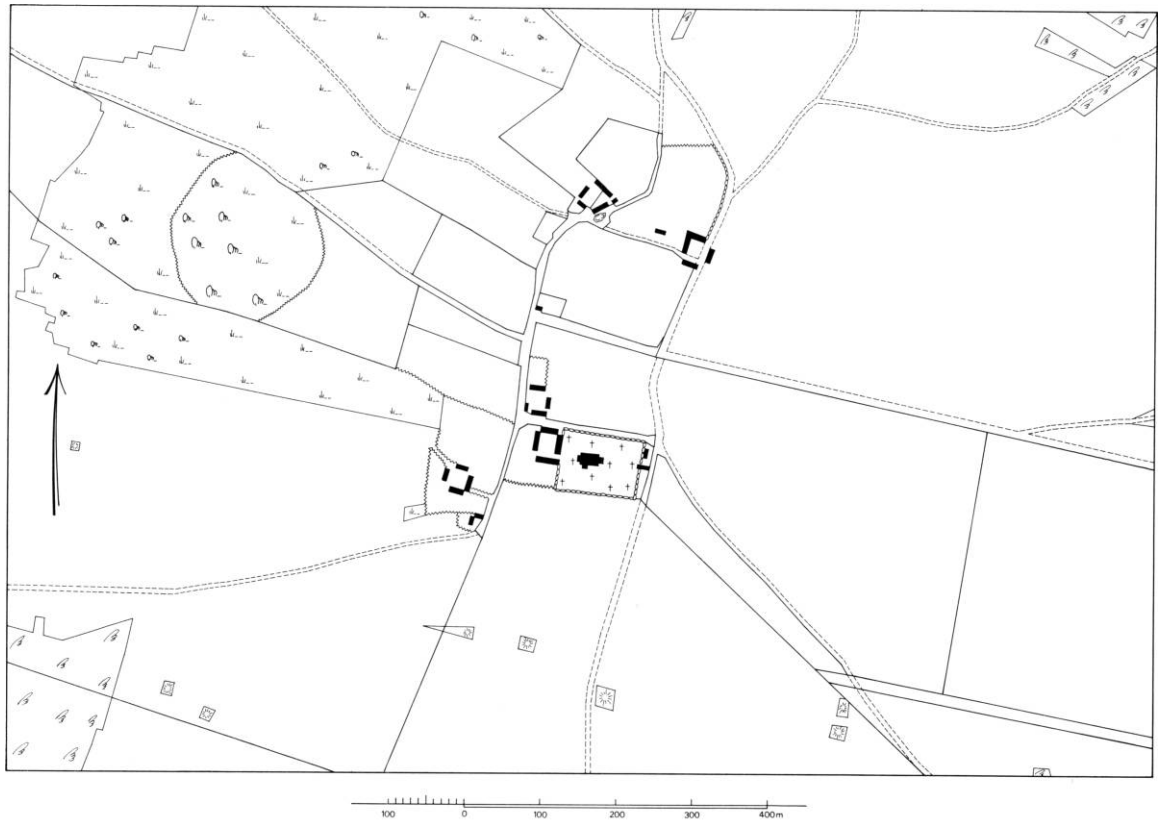

Fig. 38. Nørre Snede 1:10.000. Målt 1783 af E. C. Stockfleth, tegnet 1818 af Jens Siemsen, kopieret 1993 af J. Wichmann. - *Map of the village.*

SUMMARY

Nørre Snede church stands at crossroads which at any rate since early medieval times have held a prominent position in the overall traffic network of Jutland. Moreover, there has once been an exceptional number of prehistoric burial mounds in the area, some of which are still preserved. And in the 1980s, archaeological excavations (not yet completed) south of the church revealed extensive traces of settlement dating from the Iron Age and early Viking period.

The high-lying church, consecrated to St. Michael, is situated at the top of a broad hill rising conspicuously in the otherwise flat landscape. The present building, probably from the close of 12th century, is built of granite ashlars outside and field stones inside. The church must have been erected in two stages; viz. the nave on its own, and the chancel and apse together. A number of stone-carvings enrich the fabric, although none reach the same standard of artistry and skill as the font. A walled-up entrance - probably an original one - is discernible in an unusual very easterly position in the nave's south wall, whereas the present door is presumably late medieval. In the same period, i. e. about the close of the 15th century and beginning of the

following century, this church like most others in Denmark, underwent various alterations. Vaults were put up in the chancel and nave, and a tower was built at the west gable but later reduced in height. The porch is probably also from about 1500 likewise the wall, with two openings, which separates the chancel from the apse, and testifies to a liturgicai change.

The now whitewashed church interior formerly had simple mural decorations on the vaults by "the Lily Master" painted in the first quarter of the 16th century, and in the tower bay there is the fragment of a late medieval mural: a wheel of fortune (or the four ages of man) and possibly St. George.

The font of granite enriched with carvings of great lions is the most impressive piece of church furniture, and judged to be one of the outstanding works of Danish Romanesque sculpture. Carved wood furnishings from c. 1588 include the large columns from an †altar-piece, the pulpit, and the pews which display fanciful examples of renaissance carving, probably by woodcarver Jens Jensen, whose name is given on one of the panel reliefs. A bell from the mid 15th century hangs out of use in one of the tower's belfry lights, it bears an inscription with an invocation to the Virgin Mary. Earlier the church was in very poor condition, and this may well have indirectly contributed to the faet that a good deal of furniture from c. 1588 is preserved, although with alterations to the altar-piece in 1860, the renewal of pews in 1874 and of the altar-piece in 1894.